

POLGÁRI

CSALÁDELET ÉS HÁZTARTÁS LŐCSÉN

a XVI. és XVII. században.

Írta

DEMKÓ KÁLMÁN,

főreáltanodai tanár.

LŐCSÉN,

REISS JÓZS. T. KÖNYVNYOMDÁJA

1882.

Polgári családélet és háztartás Lőcsén a XVI—XVII. században.

Két három század folyt le az emberiség történelmében azon idő óta, melyből a lőcsei polgárság házi életének képét a múltak töredékes emlékei alapján összeállítani szándékozom. A tudomány, művészet, ipar, kereskedelem fejlődése, a céhrendszer megszüntetése, a politikai és társadalmi viszonyok átalakulása semmit sem hagytak érintetlenül. Ezeknek hatása alatt s a társadalmi osztálykülönbségek megszüntével változnia kelle a régi életmódnak is.

A XVI. és XVII. századbeli *magyar* családélet és háztartás tudós ismertetője¹⁾ a múlt századok *magyar nemes családjai* házi életének képét nagy anyag-készlettel s vonzó modorban tárja elénk. Megvallom, ezen műnek hatása alatt fogamzott meg bennem a gondolat: tanulmányozni ugyanazon századok *német polgárainak* házi életét, s megkísérteni az összehasonlítást a kettő között.

A városi polgárság viszonyai általában is nagyon különböznek a magyar nemesi családokéitól s házi életükben is nagy az eltérés.

A XVI. és XVII. században még minden idegen érintéstől menten teljes érvényben állanak fenn Lőcse kiváltságai és szabadságai. A polgárság teljesen elzárkózva féltékenyen őrzi régi szokásait, német nemzetiségét s a korlátokat, melyek elválasztva tartják nemcsak a polgárságot a megyei nemességtől, hanem az

¹⁾ Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században. Írta: Báró Radvánszky Béla. 3. köt. Knoll Károly Budapest. 1880.

idők folyamában a város kebelében is keletkezett osztályokat egymástól.

A múlt századok alsó- és fő-rangú nemese egyaránt kis király ősi birtokán s azon korlátlan ura tetteinek. Lakásának berendezése, ruháinak szabása, életmódja és vigalmi kényére hagyvák. A nagy birtokok jövedelmei megengedték a megfelelő kényelemmel berendezett terjedelmes kastélyok építését és díszkertek rendezését; de elkülönzött helyzetökben azoknak birtokosai a XVI. és XVII. század dúló török hadjáratai, párttusái és alkotmányos küzdelmei közt egyszersmind nagyobb mérvben voltak kitéve a támadásoknak is. A kényelem és védhetőség, a két főcél, melyet a magyar urak lakóházaik építésénél szem előtt tartottak. Másképp áll a dolog azonban a városokban. Lőcse polgárait a támadó meglepetésektől mély sáncokkal erősített tömör kőfalai védtek, melyektől 16 bástyájának ágyúi tisztességes távolban tarták az ellenséget. Az ipar és kereskedelemre utalt polgárság az építkezéseknél annál is inkább kényszerítve volt egyedül a célszerűséget tartani szem előtt; minthogy a körfalakkal bekerített aránylag kis területen sok tágas épületet állítani lehetetlen, azokon kívül lakni pedig veszélyes vállalkozás lett volna. A célszerűség mellett kiváló gondot fordítottak az építészeti stylre; a stylszerűség jellemezte főképpén a régi Lőcse lakóházait.

A szűk térre szorított háznak csak kevés helyiségét engedte át lakóhelyiségül a foglalkozásmód. Ez az oka, hogy sok és nagy terjedelmű bútort sem használtak; a miben meg is egyezik a polgárok háztartása a magyar nemességével; csakhogy a mi ezeknél dívat, amazoknál kényszerűség. Különösen ha tekintetbe vesszük a fényt, melyet a kárpitok, függönyök, szőnyegek, tükörök, s más díszítéseknél minden nemes embernek *szabad* volt kifejtenie; másrészt pedig azt, hogy a városok polgárainak még lakásuk berendezésénél is alkalmazkodniuk kelle a tanács által előírt szabályokhoz; — a bútorzás egyszerűsége nem lesz igen feltűnő.

A szepesi szászok a bevándorlás óta mindig külön törvényes szokásaik szerint kormányoztattak. V. István királyunk 1271. (VIII-kal dec.) kelt oklevelében megerősíti ezen kiváltságait azon indokolással, hogy a szászok egyszerű emberek, kik

földművelés és iparral foglalkozva nem járatosak a nemesek törvényeiben s így éljenek tehát saját jogaik és törvényeik szerint.¹⁾ Ezen törvények és törvényes szokások Lőcse város levéltárában levő 1370-iki „Rechtspuechle Leutchau“ című eredeti kéziratban, melynek egyéb példányai (Wagner szerint) „Willkühr der Sachsen in dem Zips“ feliratot viselnek²⁾, foglalvák össze.

Törvényes szokások biztosítják itten a hatóságnak beavatkozását a magánügyekbe; innen van, hogy az gyakran merész kezekkel nyúl az egyesek házi életébe is, és szabályozza a családi élet minden viszonyait.

A bevándorlaskor alig lehetett a szászok közt osztálykülönbség; vagy ha volt is, úgy a tatárjárás okozta közös nyomor kétségkívül egyenlőkké tette őket. Lőcse újra alapítása után azonban a városban nagymérvű osztálykülönbség keletkezett. A patricius családok elkülönödének polgártársaiktól, a mesteremberek közt megkülönböztették az *előkelőbbeket* az *egyszerűbbektől*, a *rangbeli* származását a *nem-rangbelitől*. Ezen különbségeket a külsőségekben is megőrizni a hatóságnak volt feladata. Ez ezen feladatát úgy oldotta meg, hogy rendeletileg szabja vala meg a különféle *rendűek* és *ranguák* bútorzatát, ruházatát, szabályozza vala a keresztelés, lakodalom és temetés szertartásait, nemkülönben a közönséges mulatságokat és időtöltéseket; szóval mindenben a gondviselés szerepét játssza.

A hatóság atyai gondoskodásának kifolyása a takarékoság a háztartásban mindaddig, míg a XVII. század politikai küzdelmei rést nem ütnek a polgárság kiváltságos állapotán s a magyar nemesség be nem jut birtokosul a városba.

A XVII. század közepéig nem-német nemzetiségű ember Lőcsén nem vehetett házat, nem nyerhetett polgárjogot. A szepesi szászok ügyeiben csak a szepesi gróf, illetőleg a városoknak a polgárok választotta bírái, s ezek is csak az ősi szász törvények alapján mondhattak ítéletet. Így azután, ha az említett királyi oklevél 1370-ben azt mondhatta, hogy a szászok nem lévén járatosak a nemesek törvényeiben, éljenek saját törvényeik szerint; — a polgárok 1675-ben, midőn a tanácsot felerészben katolikus nemesekkel akarta a királyi kormány betölteni, igen kö-

1) Wagner: *Annalecta Scepusi Pars I.* 190. lap. 2) U. O.: 240. lap.

vétkezatosan mondhatták, hogy a nemesek nem ismervén a polgárok törvényes szokásait, nem alkalmazhatók a városi hivatalok betöltésére.

A társadalmi, közigazgatási és törvénykezési elkülönöttségnek következménye azon elzárkózottság is, mely egészen a XVI. század végéig ősi alakjában változatlanul fenntartja a német ruházatot és hagyományos családi szokásokat. A XVII. század folyamán már sok pontban történik közeledés a két kiváltságos osztály közt, s lassú bár, de folytonos változáson megy keresztül a családi élet és háztartás is. Ezen változás leginkább a magyar urakat utánzó fényűzésben nyilvánul.

Lőcse virágzása korát a XVI század közepétől a XVII. század harmadik negyedéig élte. Az árú-megállítás joga a Bécs, Boroszló Nürnberg, Dantzig, Krakkó és Németalfölddel folytatott élénk kereskedelem gazdaggá tette a polgárságot. A céhszabályok erélyesen védelmezik az iparosokat nemcsak az idegen ipar betolakodásával, hanem a házi készítményekkel szemben is; kényszeríték a polgárságot arra, hogy szükséges iparcikkeit itthon vásárolja; de a verseny kizárása mellett a vásárló közönséget a a készítmények jóságáról is biztosították. A céhbeli mesternek fia, ha atyjának mesterségét akarta folytatni kiváló előnyökben részesült. Előnyökben részesíték azt is, ki mesternek leányát vagy özvegyét vette nőül. Ezen rendszer alkalmas volt az anyagi jóllét kölcsönös biztosítására; de arra is, hogy a polgárság közt az osztálykülönbséget állandóvá tegye.

Míg tehát házi életében a magyar nemesség kivétel nélkül szabad ura tetteinek, a városi polgárság minden viszonyaiban alá van rendelve a hatóságnak és a hagyományos formaiságoknak. Ha még ezek mellett tekintetbe vesszük, hogy a kényére hagyott magyar nemességnél is utódokról utódokra szállva állandó jelleggel bír a bútorzat és ruházat, — az oly sokféleképpen korlátozott polgárság körében még kevésbé kereshetünk nagyobb változatosságot.

A XVI. század politikai viszonyai a magyar urakat oly közvetlen érintkezésbe hozták Béccsel, minőben azelőtt soha sem voltak. Ennek tulajdonítható, hogy azoknak körében is nagy tért hódít a német divat, s egyik másik ilyen öltönydarab a

XVII. században már honfűsítva mint magyar ruha szerepelt. A német polgárság ősi szokásait és viseletét csak állandósíthatta a bécsi udvarral való sűrűbb érintkezés; míg a XVII. század alkotmányos küzdelmei viszont ezeknél honosítják meg a magyar ruhát s ekkor lassankint elenyésszik a különbség.

A »Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században« című művel ismerős szíves olvasó előtt talán az összehasonlítás szempontjából fog némi érdekléssel bírni szerény tanulmányom. Mívelődés-történelmi tekintetben az egyes házi eszközök, szövetek beszerzési helyének és árának megjelölésével némi szolgálatot vélek tenni hazai történelmünk ezen még zsenge korát élő ágának. Az árak helyes megítélhetése szempontjából azokat az élelmi szerek árához viszonyítom.

A családélet és szokásokról szóló fejezetben tükröződik a tanácsnak atyai gondoskodása, mely a város polgárait bölcsőjök-től sírjukig nem hagyta magukra.

Városaink német polgárainak házi életére egész általános-ságban sem terjeszkedhettem ki, minthogy ezen tanulmányomnak »Lőcse történelme« című munkába vett dolgozatom részét képezvén az, leginkább a helyi viszonyokat kell méltatnia. Az egyes részletek kidolgozásánál szintén alkalmazkodnom kelle az egésznek keretéhez, melyen belül az egyes céhek történelmének feladatául tűztem ki az iparcikkék tűzetesebb ismertetését.

1. Lakás.

A tatárjárás előtti Lőcséről, mely a hagyomány szerint a mai várostól délkeletre fekvő »Alte Leutsch« nevű dűlön feküdt, semmi tudósítással sem bírunk. A krónika szerint Lőcse mai helyén a tatárok kivonulása után 1245-ben alapított.¹⁾ A biztonságot kereső város-alapítóknak kétség kívül legelső feladatukül kelle tekinteniök, megerősíteni a helyet, melyen házi tűzhe-lyeiket állandóan akarták felépíteni. Ezen célt nem is tévesztették szem elől; s Lőcsét a XIV. század elején már mint erősített várost találjuk említve Robert Károly királynak 1318-iki oklevelében,

¹⁾ Hain Gásp. »Zipsersische oder Leutschauerische Chronika undt Zeitbeschreibung« eredeti kézirat 8 l.

melyben a szepesi szászok kiváltságait megerősítő 1312-ben kelt oklevelét két-oldalú új pecsétjével ellátva újra megerősíti. Ebben: „Zum ersten die Hauptschtath Leutschau mit ihren vorwerken und Höwen die in ihrem Hatterth liegen“ etc.¹⁾ Ha még akkor nem is állottak teljesen készen a városnak bástyákkal erősített kőfalai — „*vorwerk*“ alatt kétségkívül már erődítményeket látunk.

A szepesi városok keletkezése óta Lőcse volt azoknak feje. Ezen elsőbbség nyilvánul V-ik István királynak 1271-iki fentebb is említett oklevelében, melyben a szászok önkormányzati jogát megerősítve mondja, hogy a városok közt felmerülő minden ügyet a megerősített jog és szokások értelmében ítéljen meg a gróf Lőcsén, a provincia fővárosában. A biztonságot nyújtó erődítmények s a város kiváló állása a Szepesség régi szász lakóinak legvagyonosabbjait édesgette ide s oly gyorsan virágozott fel az új telepítvény, hogy lakói még a XIII. században megkezdhatték a nagy piac közepén álló goth stílusú remek templomnak építését.²⁾

A XIII. század közepén alapított várost azonban sok elemi csapás gátolta fejlődésében; 1332-ben, 1342-ben,³⁾ majd 1431-ben húsvét napján,⁴⁾ tehát egy század alatt három ízben csaknem egészen leégett. A 1462-iki tűzvész a kórház utcát az 1485-iki a zárda utcát hamvasztotta el.⁵⁾

1550 június 7-én borzasztó tűzvész 1 $\frac{1}{2}$ óra alatt pusztította el, s tette hamúvá Lőcse házait 118-nak kivételével.⁶⁾ Az 1599 szept. 15-iki tűzvész csak az újutcának 45 házát, és a régi kolostort (mai gymnasium) hagyta sértetlenül.⁷⁾ Az egész XVII. századon keresztül nem fordul elő nagyobb mérvű tűzvész a városban. Az előbbi századok dühöngő tűzvészének romboló hatását csak azon körülménynek kell felrónunk, hogy a házak kezdetben nagyobbbrészt *fából épültek*.

A mai épületek már legnagyobb részt teljes átalakításokon mentek keresztül. Tekintsük meg kissé a régi Lőcse házainak számát, s a módot, mely szerint azok még a XVII. század végén építve voltak. Alapúl itten az 1696-ki összeírást veszem.⁸⁾ E

1) Wagner: *Annalecta Scepusii* P. I. 198 l. 2) Henszlmann „Lőcsének régiségei“ 34 stb. l. 3) Hain 12 l. 4) u. ott 14 l. 5) u. ott 15, 16 l. 6) u. ott 110 l. 7) u. ott 176 l. 8) Városi levéltár = VI.

szerint 1696-ban volt Lőcsén sör- és pálinka-főző helyiséggel ellátott kétemeletes ház egészen kőből építve 40, csak előréseben kőből, hátul pedig fából 51. Egész egyemeletes ház csak sörfőzővel, egészen kőből 3, elől kő, hátul fából 83; egyemeletes quartalis ház ser és pálinka főző helyiséggel nagyjórészt fából 15, főző helyiségek nélkül 118. Nyolcadrészes földszinti ház részben fából 227. Tizenhatodrészes házikó a falak mellett 81. Összesen 657 ház. Az 1557. okt. 20-iki összeírásakor volt 447,¹⁾ 1660-ban 703.²⁾ 1667-ben 726³⁾ ház. Ezek szerint 1557-től 1660-ig 226-al, 1667-ig 249-el szaporodott, 1667-től azonban 1696-ig 69-el apadt a házak száma. Ezen számok Lőcse virágzása korául a XVI. század közepétől az 1670-ik évig terjedő időszakot jelölik ki.

Lőcsének a XIV. század végén már készen álló körfalai kiváló fontosságot adtak. Ennek tulajdonítható, hogy azon kiváltságokon kívül, melyeket a szepességi szászokkal közösen bírtak, Lőcse polgárai királyaink kiváló kegyét is élvezték. Elkezdve Zsigmond királynak 1449-iki kiváltság-levelével, melyben a várost felmenti a harnicad fizetésétől,⁴⁾ hosszú sora következik a kiváltság- és szabadalom-leveleknek. Ha elemi csapás éri a várost, nyomban követi azt a királyok atyai gondoskodása, kik a kereskedelmi és hadászati tekintetben fontos pontnak építésben tartását szívükön viselik. És a város phónixként megijodva emelkedik ki a még füstölgő romokból.

Hallgassuk meg mit mond 1550 szept. 16-ról a krónika.⁵⁾ »Meghoyzattak a Lőcseieknek Ferdinánd királytól az új szabadalmak, a címer és a 10 évi adómentesség, sőt ő felsége megígérte, miszerint a város összes eddig bírt privilégiumait megerősíti és újakat is fog adni mihelyt megtudja, hogy a polgárok és a lakosság azonnal szorgalmasan hozzájárulnak az építkezéshez. A város nyilvános épületei u. m. a városháza, a templom tornya, és a falak építésére Salm Miklós gróf által 600 frtot küldött. — Eperjes, Bártfa és Szeben városok rendes királyi adóját különös királyi kegyelméből a Lőcseieknek ajándékozta.« — Hozzá tehetem még, miszerint I. Ferdinánd haladéktalanul útasí-

1) Hain G. krónikája 122 l. 2) u. ott 625. 3) u. ott. 615 l. 4) Albert király által megerősítve 1438-ban. Vlt. reg. 4. sz. a. 5) Hain 112 l.

totta Szepes, Sáros, Abaúj, Torna és Gömör megyéket, hogy a leégett Lőcse újra építéséhez nyújtsanak segédkezet¹⁾ és hogy az ígért új privilégiumok sem maradtak el.

Ekkor indul meg Lőcsén a nagyobb mérvű építkezés. A renaissance fantasticus alakúatai a góth styl nemes egyszerűségével kombinálva képezik Lőcsén a XVI. század második felében megindult építkezések jellemző vonásait. A góth stylből megmaradtak a díszes csúcs-íves kapuk, minőt többet láthatunk még. Ezeknek eredete kétségkívül a XVI. század első felébe teendő. Maga Henszlmann a felső-kör keleti részén levő úgynevezett Thurzó-féle házról következőket írja: »Nem csal meg a románszerű fél-köríves fricsz, hogy az épület eredetét a román styl korába helyezzük; de a csúcsíves kapu legkésőbb a XVI. század első feléből való.«²⁾ Ugyancsak a góth styl maradványa az »Alsó-kör« keleti oldalán (510. sz.) jelenleg Szenovitz Sámuel tulajdonát képező ház egykori oszlop csarnoka, és kapualjának szép csillag-boltozata, melyen az építés, helyesebben mondva az 1599-iki tűzvész után történt restaurálás idejéül, az 1607-iki év van megjelölve. Az alsó-kör északi sarkán álló, jelenleg Okolicsányi-Zsedényi-féle ház kívülről teljes átalakításon menvén keresztül, már nem árúlja el régi eredetét; de a bejárat alatt balra levő remek csúcsíves ajtót csak kissé figyelmesebben kell meg néznünk, hogy kétség nélkül felismerjük rajta a XV. század második felében vagy legkésőbb XVI-nak elején élt — mesternek kezét. Ha tekintetbe vesszük azon körülményt, hogy a mint fentebb említettem, még a XVII. század végén is csak 43 ház volt Lőcsén teljesen kőből építve, és a most említett ház hátulso része kőből már 1575- illetve 1576-ban készen állott; az akkori építkezési mód lassúsága mellett bátran mondhatjuk az első részt legalább is egy jó félszázaddal előbbi eredetűnek. A XV-ik század vége és a XVI-iknak elejéről való részleteket több ház is mutat.

Az említett házon levő 1575. és 1676. évszámok alapján legalább megközelítőleg meghatározhatjuk az időpontot, melyben a renaissance Lőcsén meghonosult.

1) Az 1550 és 1599-iki tűzvészekre vonatkozó oklevelek és iratok Vlt. 12, 16, 21, 24, 141, 149 és más sz. a. reg. 2 Lőcse rég. 163 l.

Erre vonatkozólag »Lőcsének régiségei«-ben¹⁾ olvasom: »Középkori lakházakat Lőcsén nem találtam, a fennmaradt legrégiebbek nem mennek túl a renaissance korszakán, mely Lőcsén *alig kezdődik a XVII. század beállta előtt.*“ Az Okolicsányi-Zsedényi-féle ház első része mindenesetre legkésőbb a XVI. század első feléből való részleteket mutat. Az udvarában levő szárny-épület emeleti járdája egészen véve hasonló a »Lőcse régiségei« 162-ik lapján a renaissance styl remekeként leírt járdához. Az épület külső falába alkalmazott torz fejek, és kőszarkány csatorna szintén a renaissancera vallanak. A szárny-épület végén kis címer fölött látható az 1576 évszám. Ezek alapján mondhatjuk, hogy Lőcsén a renaissance már a XVI. század második felében meghonosult; sőt hozzá tethetjük még azt is, hogy az 1550-iki nagy tűzvész okozta rombolás után a restaurálást a már elterjedt új stylben foganatosították. Ez okozza aztán, hogy sok háznak csúcsíves kapuval bíró sokkal régibb eredetű előrészéhez renaissance stylű szárnyépület és hátulsó rész van építve. A XVI-ik század végén már annyira uralkodóvá lett a renaissance, hogy az akkor alapjukból újonnan emelt lakóházak már egészen ezen stylben épültek. A tiszta renaissance-nak két kiváló példányát látjuk az »Alsó-kör« nyugati oldalán levő Teőke Fanny úrnő és Hermann Gusztáv úr tulajdonait képező (140. és 182. sz. a.) két házban. Az elsőnek építése idejét a házban levő bolt raktár-helyiségének ajtaja fölött levő címer fölé vésett 1603. évszám mutatja. 1685-ben készített remek művű kapuja méltán érdemelte meg, hogy jelenlegi tulajdonosnője rövid idő előtt megtisztította az azt elfedett vakolattól. — Terem nem engedi meg a ház részletes leírását, de nem hagyhatom említés nélkül az első emelet legnagyobb szobájának díszes, phantastikus virág, állat alakok és két a Mauks és Bobeszt családok címereiből álló dombormű díszítését. A másik háznak szakszerű építészeti leírását adja »Lőcse régiségei«-nek tudós szerzője nagy művében (161—162 lap). Ez szintén a XVII. századnak mindjárt kezdetén épült.

Lőcse jelenleg még fennálló régi, csúcsíves kapuval bíró lakóházainak előrészét, a XVI. századot megelőzőleg az 1431-iki

¹⁾ 22. l.

tűzvész után épülteknek kell tekintenünk, annál is inkább, mint-hogy az azokban található csúcsíves ajtók a góth stylnek telje-sen azon késői formájával bírnak, melyben a parochiális tem-pлом déli előcsarnokának kapúzata készített a XV. század második felében.¹⁾ Az ekkor épített lakóházak jó karban maradtak a XVI. század közepéig; s csak az 1550-iki tűzvész után alkalmaz-hatták a renaissancet s az ezen stylnben épített házak korát a XVI. század közepétől a XVII-iknek végéig terjedő időre helyez-hetjük ennél fogva.

Lakóházaik építése és berendezésénél az emberek rendesen foglalkozásuk módjához alkalmazkodnak. Lőcse előkelő polgárai a XVI. és XVII. században igen csekély kivétellel iparosok és kereskedők voltak, mit azon körülmény mutat leginkább, hogy a bíró, tanácsnokok és más tisztviselők rendesen ezeknek sorá-ból választattak. E századokban 38 céh virágzott a városban, s az 1660-iki összeírásban Lőcsének 703 háza közül 284 van mint iparos és kereskedő tulajdona említve.

Nagyobb mérvű átalakítást nem szenvedett lakóházak tö-kéletes tájékozást nyújtanak a lakások berendezésére. A föld-színti rész utcai helyiségét a rendesen nagy kiterjedésű pincék fölött bolt vagy a tulajdonos családjának rendes tartózkodó hely-éül rendelt nagy szoba (Zimmer), az udvari helyiségeket rak-tárak, a hátsó részt a sör és pálinka-főzők foglalták el. Lőcse polgárainak ugyanis I. Ferdinand király 1550. aug. 20-án Augsburgban kelt oklevelében megengedte, hogy saját házi szük-ségletére mindenik főzhet magának sört, mely joggal mint fenn-tebb láttuk szorgalmasan éltek is. Ha tekintetbe vesszük ehhez a kiterjedt ipart, a messze elágazó kereskedést, s azt, hogy Lőcse volt a Szepességen át Lengyelországba, s onnan viszont hozzánk szállított összes áruknek lerakódó helye; biztosan állíthatjuk, hogy a földszínti helyiségeket teljesen igénybe vették a műhelyek, raktárak és boltok.

A nagy forgalom az áru-csarnokon »Kaufhaus« kívül kü-lönösek vásárok alkalmával még más helyiségeket is igényelt. Lőcse idősebb lakosai élénken emlékeznek rá, midőn még a 40-es években az »Alsó-kör« egész keleti és déli oldalán a házak

¹⁾ Lőcse régiségei I.

előtt végig futó oszlopcsarnokok alatt — mint a krónika mondja — »esős időben is szárazon lehetett járni.« A régiebb időkben ily arcadokkal volt az egész »Ring« körülveve. Az alsó-körnek keleti részén és az egész felső-körön az oszlopcsarnokok legnagyobb része úgy látszik az épület előtt csak az első emeletig emelkedett. Bizonyítani látszik ezen feltevésemet a mai nagy vendéglő, és a br. Ripperda-féle ház. Ezeknek ugyanis kettős kapujok van; a külső egészen újabb, a belső amattól az arcadok rendes szélességének megfelelő távolban régi csúcsíves. Hogy a felső-körnek is oszlopcsarnokos házai voltak egykor, valószínűvé teszi az is, miszerint ottan állott a mai állami felső leányiskola helyén a régi »Kauthaus«, Lócse hajdani börtöneje. E körül csoportosultak a messze vidékekről vásárra jött kereskedők, kik az oszlopcsarnokokban állták ki áruikat. Bizonyosság erre az idősb emberek tanúsága, kiknek állítása szerint az idegen kereskedők egészen a beépítésig folyton használták az említett célra a csarnokokat, melyek legnagyobb része eltűnt már; vagy egyszerűen eltávolították annak oszlopait, vagy az oszlopos csarnok fölött megnagyobbítva a házat, emeletet építettek. Így jöttek létre a mai oszlopos házak. De a legtöbb esetben a csarnokot egészen beépítették. Ezen különféle bánásmód okozhatta azt is, hogy Lócse nagy terének házai már mostan nem állanak egyenes vonalban, hanem kiugró szögleteket képeznek, melyek tökéletesen megfelelnek az arcadok szélességének.

Az emeletre rendszeren homályos kőlépcső vezet a hosszú, néhol oszlopos előcsarnokba, melyből ajtók nyílnak a lakószobákba, a jobbra, balra fekvő konyhába és éléskamarába. Az emeletnek utcára néző részében rendszeren két-három szoba (Stube) van, melyek a szárnyépület udvari szobáival nem állanak összeköttetésben. Ezek képezték a tulajdonosnak lakását. Szárnyépületet egyet vagy kettőt találunk egy-egy házban. A fentebb említett Teőke ház két szárnyépületében egészen elkülönített kis lakásokat látunk, az egyik konyhával. Épen ilyen a berendezés a Hermann-féle ház szárnyépületének elkülönített kis lakásában is. A felső-körön levő Bosnyák-féle s több más ház szintén ezen modorban épült. Ezen kisebb udvari lakások gyermek és hálószobák lehettek, vagy vendégek elhelyezésére is szolgáltak.

A második emelet csak igen ritka esetben használtatott lakásul; legtöbbször raktárhelyiségek foglalják azt el. A régiek közül az egyedüli Hermann-féle ház az, melynek második emellete lakásra volt berendezve, úgy azonban, hogy az előrésznek csak két helyisége volt lakható, a többi számos alacsony helyiség a cselédség szállása és kamara lehetett.

Az ajtófelek, ablakkeretek mindig faragott kőből símán, vagy kiálló párkánynyal (kornisosan) és virág díszítéssel készültek. A XVI. század második felében már egészen elhagyták a papír és hólyag ablaktáblákat s azokat üveggel helyettesítették. A földszinti helyiségek és az udvari szobák ablakai rendszeren erős egyenes vasrácsosattal látattak el.

A családi büszkeségnek kifolyása, hogy a nemességre emelt polgárok nemcsak kívül a kapu fölött, hanem sok helyen több ajtó fölött is beépítették a kőből vésett családi címet, vagy az építő tulajdonos nevének kezdőbetűivel ellátott jelvényt, melyet pecsétnyomóján is használt rendszeren. Ilyet Lőcsén igen sokat lehet látni.

A boltozatnak gazdag díszítésére fentebb hoztam fel példát. Mint ezen tekintetben szintén kiválótl emlitem még fel az alsó-kör délkeleti sarkán álló Toperczer-féle házat, melynek egyik földszinti szobájában a boltozatot mesteri kezekkel készített domborművű szárnyas angyalfejek és csillagok ékesítik.

A lakásra szánt helyiségek csekély volta okozta, hogy a több százados tartósságra számított vastag falakba az ágyak, szekrények befogadására mélyedéseket építettek. A falakba rejtett régi almáriumokat és könyvszekrényeket még most is láthatunk. A bútortat pótlására szokásban volt a ház építése alkalmával az ablak mélyedésekbe egymással szemben 2—2 ülőhelyet építeni. Az állami főreáltanoda épülete egyik első emeleti tanterme mind három ablakának mélyedésében vannak még ilyen kővel fedett ülőhelyek.

Lakó helyiségül általában kevés szoba állott rendelkezésre. Midőn 1622 januárban Bethlen Gábor a Magyar-Bród melletti táborból hazatérve, Lőcsén átutazni szándékozott, neje Károlyi Zsuzsanna előre küldte oda Komáromy Istvánt, s jan. 16-án vitt levelében kijelöli a három házat, melyet ajtókkal kell összeköt-

tetni, hogy a fejedelem alkalmas lakást kaphasson.¹⁾ Ugyanezen év mártius 26-án jöttek Lőcsére Révay Péter korona-őr és II. Ferdinand biztosai a Bethlentől átvett szent koronával. Anynyira szűkében voltak a lakásoknak, hogy Biber János váradi püspököt Wiesenberger polgár házának emeleti első, a koronaört a szt. koronával, ugyanannak hátulsó szobájában kellett elszállásolni.²⁾

Úgy látszik némi megkülönböztetést tettek a »Stube« és »Zimmer« közt. Az előbbi elnevezéssel a tulajdonképeni úri szobát érthették; mert midőn 1670. jan. 13-án bíróvá választották Dr. Spillenberger Dávid orvost s ez éppen akkor Murányban időzött a beteg Széchy Mária mellett, a megválasztást tudomására adni akaró küldöttség nem juthatott be a »Stube«-ba, tehát egy másik »Zimmerben« végezte el a szokásos szertartást. A hazatért új bíró pedig »in den oberen Stuben« fogadta az üdvözlő küldöttségeket.³⁾

2. Bútorzat.

Bútorzat tekintetében rendkívüli egyszerűség jellemzi a lőcsei polgárok lakásait.

A szobák falait már régibb idők óta kifestették, mit leginkább bizonyít az, hogy Lőcsén már a XV. században voltak szoba-festő mesterek.⁴⁾

Falakra alkalmazott kárpítoknak nyomát, egyetlen leltárban sem találhattam fel. Díszítésül képeket, tükröket, és ablakfüggönyöket alkalmaztak a falakra; így 1586-ban Sturm Gergelynének⁵⁾ volt négy rámba foglalt *képe*;⁶⁾ Kramer Dánielné hagyatékában (1650) 2 németalföldi tájképet, 2 színezett acélmetszést és 2 közönséges, a tapintást és az ízlést ábrázoló festményt találunk.⁷⁾ Spillenberger Sámuel orvosnak⁸⁾ (1665) 9, Brewer Lőrincz nyomdásznak⁹⁾ (1665) 5 nagy képe volt. Kneffler András özvegyénél¹⁰⁾ (1644.) is találok egy kis képet.

Fali *tükrök* csakis némely vagyonosabb polgárnak házában volt. Így 1594-ben Czack Melchior,¹¹⁾ 1599-ben Wallis János

1) Vlt. 889/94 sz. n. 2) Hain 234 l. 3) u. ott 665, 668 l. 4) Századok 1874. 16. l. 5) A többször előforduló neveknél csak egyszer jelölöm meg a városi levéltár reg. számát. 6) Vlt. 627/2 sz. 7) A városi levéltárban levő »Weisen Buch« B. 215—217 l. 8) u. ott 218. 9) u. ott 370 l. 10) Vlt. 1121/13 sz. 11) u. ott 637/12 sz.

hagyatékában¹⁾ található egy-egy; Hain Miklósnak²⁾ nagy fali tükre 1653-ban 75 frtra becsültetett. A XVII. század második felében a kézi tükrök használata már általános lehetett. A Hain Miklós boltjának árúiról 1653 febr. 1-én felvett leltárból az ily tükrök különféle alakjáról és áráról nyerünk tudósítást. Volt ottan két darab nagy bőrbe foglalt tükör à 3 frt 60 denár, 1 db. közép nagyságú 1 frt 50 den., 2 db. veres papírba foglalt tükör à 90 den., 1 db. ugyanolyan 60 den., 2 tucat bőrbe foglalt kis tükör 2 frt 40 den., 5 db. fába foglalt 7 frt 50 den. 10 db. ugyanolyan à 20 den., 8 tucat kerek kis tükör à 15 den., 15 tucat ugyanolyan à 24 den. Ezek egészen hasonlók lehettek a köznép számára napjainkban is bádogg lemezbe, cifra papírba és fába foglalt kerek és négyszögű kézi tükröcskékhöz. Az is igen feltételezhető, hogy a mint az napjainkban is történik, az ily kis tükröket is felhasználták a falak díszítésére.

A boltozatról lefüggő karos, sárgaréz *gyertyatartók* terjesztettek világot a szobákban. Több leltár tesz említést függő 2, 3, 4, 6, águ nagyobb és kisebb sárgaréz gyertyatartóról; Buchvalt Györgynek (1602) nagyobb több águ sárgaréz gyertyatartója 10, a kisebb pedig 4 frtra becsültetett. Közönséges világításhoz egyszerű vas, sárgaréz és cin gyertyatartókat használtak. Az ezüst edények közt tesztek említést egy pár ezüst gyertyatartóról.

Az *ablak függönyök* színre, anyagra és árra nézve különfélék voltak; Dirner András özvegyének zöld függönyét 1 frton adták el 1600-ban; Buchvalt Györgynek 1602-ben szintén zöld függönye volt; Hain Miklósnak vörös tafota függönye 14 frt 40 den-ra, Brewer Lörintz mezolan függönyei közül az egyik 3 frtra, a másik, mely még egészen jó volt, 8 frtra; Düll Jánosé³⁾ (1665) ugyanoly szövethől 2 frt 50 denárra becsültetett. Hogy több száz leltárban függönyök csak ily csekély számmal találhatók, arra mutat, miszerint azoknak alkalmazása nem volt általános és csak egyes előkelő polgároknak volt használatuk megengedve, vagy csak a legvagyonosabbak szerezhették meg.

Szobáik padozatát *szőnyegekkel* szintén csak az előkelő vagyonos polgárok díszíthették; találunk vörös, fehér, zöld és

1) u. ott. 637/13 sz. 2) W. B. B. 242—255 l. 3) Vlt. 1118 3 sz.

virágos, török, perzsa és közönséges szőnyegetek. Sturm Gergelynének (1586) 1 régi török szőnyege volt; két virágos, fehér török szőnyege volt (1591) Lang Ktistófnak;¹⁾ 1619-ben egy Werdenick nevű egyén Lőcsén a városházán megőrzés végett egy veres és egy fehér török szőnyeget²⁾ tett le; két fehér és veres szőnyeget találunk 1591-ben Triebel Gergely özvegyének hagyatékában;³⁾ Seltenreich Katharina fehér török szőnyege (1591) 6 frtra,⁴⁾ Leibitzer Joachim török szőnyege (1590) ugyanannyira, egy vörös szőnyege 3 frtra,⁵⁾ Buchvalt György két török szőnyege 8 forintra, Hain Miklósnak (1653.) perzsa szőnyege szintén úgy becsültetett.

A bútorzatban még a leggazdagabbaknál is csak ezek voltak fényűzést és kényelmet nyújtó darabok; többinél tisztán a célszerűség az irányadó. Faragott művű, fényezett, ruganyos és párnás bútoroknak nyomát sem találjuk.

A nagy tért foglaló *szekrényeket* rendszeren a falakba épített mélyedésekbe bocsátották, s két nemét különböztették meg: a »Kasten«-t és az »Almery«-t. Az almárium magasabb alakú, ajtós bútor volt, minők a mi chiffonjaink, s a felső ruhák felakasztására használtatott. A célt világosan megnevezik a leltárak. Az 1600-ban elhunyt Windisch Katharinának volt egy »felső ruhák akasztására való« almárium;⁶⁾ Leibitzer Joachim 1589-ben Katharina nevű leányának 50 den. értékű ruha almáriumot adott. — Egyszerű és kettős almáriumokat találunk. Zöldre festett kettős almárium volt Spillenberger orvosnak (1655); Kneffler Andrásné »nagy almery«-át (1644) szintén ilyennek tekintem. A kettős almery két egészen egyenlő nagyságú külön álló egy-egy ajtós almáriumból volt összeállítva, melyeket felül és alul kapcsok tartottak össze; választó deszka nincsen a két rész között s így azok egyetlen egészet képeznek.⁷⁾ A XVI. században csak is egyszerűek fordulnak elő. Az almáriumok vagy fehérén vannak hagyva, vagy egyszerűen zöldre, sárgára festvék. Értékek, mint a Leibitzer-félnél látjuk, csekélyebb volt.

Használták az almáriumot élelmi szerek eltartására is. Brewer Lőrintznek volt egy »Speis Almery«-a (1655).

1) W. B. B. 382 l. 2) Vlt. 1118/9 sz. 3) u. o. 637/5. 4) u. o. 638/5. 5) u. o. 634/3. 6) u. o. 634/6 sz. 7) Vlt. 637/19 sy.

A „*Kasten*“ szekrény fiókos bútordarab, különösen a fehér-, ágy- és asztalneműek tartására s különféle jelzőkkel fordul elő a leltárakban, ára pedig a faminósége szerint különféle; de nagyobb volt mint az almáriumoké. Windisch Katharinának „fehéreneműekre való“ szekrénye volt (1600); Höllner Benedekné és mostoha gyermekei között 1589-ben kötött egyezségben egy női szekrény 5 frt,¹⁾ Hain Miklósnak 3 db. ruhaszekrénye 30 frtra becsültetett (1653); Kramer Dánielné bútorai között pedig egy sárgára festett szekréynél különösen ki van emelve, hogy lábbal bírt. A leltárakban található szekrények ára 60 denár és 10 frt közt változik. Az egyedüli díszítést rajtuk a festés képezte. A szekrény tetejére különféle tárgyak elhelyezése céljából külön állványt állítottak, ez pótolta mai étagèreinket; így 1642-ben Geidos Anna egyik leánya a többi közt egy női szekrényt kapott az állvány (das Gestiel) nélkül.²⁾

Az almáriumoknál nagyobb elterjedésnek örvendettek a *ládák*. Fehéren hagyott, feketére, vörösre festett ládákat minden háznál találunk; nagyságukra nézve különfélék, s leginkább fehéreneműek és élelmi szerek eltartására használták. Már a XVI. században fordulnak elő a szegényebb néposztálynál a mai nap is használatos *láda-lócák*, vagyis oly hosszú ládák, melyek két végén kar-, és hátul hát-támlával ellátva ülésül is használhatók. 1650-ben Kramer Dánielné hagyatéka közt találók: 2 vörösre festett „banck truhe“-t. A hosszú *éls-ládák* (Speistruhe) rendes háztartásnak elengedhetlen kellékét képezik vala.

Az *asztalok* többnyire négyszögletűek és kisebb alakúak; a legtöbb háznál azonban asztalra való *táblákat* is találunk; arra való, hogy több személyre terítve az asztalt meghosszabbíthassák. Ezek pótolták a teljesen hiányzó széthúzható asztalokat. Friebel Gergelyné bútorai között (1591) 1 fekete asztalt, és egy hosszú fekete táblát, Sándor Jánosnál (1644) 3 kis asztalt és egy hosszú fekete asztaltáblát³⁾, s másoknál is találunk 2—5 kis asztalt és hosszú táblát. Két-három kis asztalon végig fektetve a táblát, készen állott az ebédlő asztal. Tulajdonképp *ebédlő* asztalt (Ciben-Tisch) csak Gerschner Gergely bútorai között (1642-ben) találtam.⁴⁾ Ugyanannak és Kramer Dánielnének 1—1 *kerek* asz-

1) u. o. 134/2 sz. 2) u. o. 1128,29 sz. 3) W. B. B. 154 l. 4) u. o. 186 l.

talkája is volt; utóbbi pedig még a többi közt 1 kő-asztallal és a felső szobában 11 allemenn (más helyen ellemenn) táblával — mikről nem tudhattam ki, mik lehettek — rendelkezett. Leibitzer Joachimnak asztala *fiókos* volt (1644); Spillenberger Sámuel orvos asztalai között 1 *nyolc-szegeletes*, 1 vörös márvány, 1 *tró*-asztal, és egy vörösre festett kis tábla említetik; Brewer Lőrintznek a többi közt 1 hárs-, és 1 tiszafa asztala volt; ugyanolyan említetik Düll János bútorai közt is. A »*credentz-asztal*« az asztal-edények elhelyezésére szolgált. A fa asztalok ára 2—4 frt közt változott. — A *székek* mindig a fa bútorok közt említetnek. Általában csak a vagyonosabb polgároknál találunk egyszerű és támlás faszékeket; de itt is csak egyes darabokat. Egyedül a kiválóan gazdagnak mondható Hain Miklósnak volt 6 db. támlás faszéke, s ezeket is összesen csak 2 frt 60 denárra becsülték; — 2 db. ilyen szék még a szintén igen gazdag Kramer Dánielné tulajdonát képezte. Bőrrel bevont széket meg éppen csak 2 dbot említenek a XVII század összes leltárai; egyik Spillenberger orvosé, a másik Brewer Lőrintz nyomdászé. A díványokat és székeket mindkét századon át az egyszerű *fapadok* helyettesítették. Említve ugyan sehol sem találom; de könnyen feltételezhetjük, hogy a jobb módúak azokat szőnyeggel terítették be, s így tették kényelmesebbékké. Az ülőhelyekre vánkosokat is helyeztek. Ezen célra használhatták a Triebel Gergely hagyatékában (1591-ben) említett bőr-vánkost. Spillenbergernél két félélt találunk. Egyik bőr-vánkosa alúl sárga posztóval volt bevonva; a másikat »hosszú«-nak nevezik, s így lócára használhatták. A padok egyszerűek vagy hát-támlával ellátva (»*lehnbenck*«), fehérén hagyva, vagy zöldre, fekete-re, sárgára festve hosszabbak és rövidebbek. Spillenberger orvosnak kerek asztalához 4 db. ív-alakú lóca tartozott. A székek s padok kiegészítésére az ablakmélyedésekbe is építettek egymással szemben álló ülőhelyeket.

A legjelentékenyebb bútor az *ágy* volt, melynek négy nemét használták: a »*Himmelbett*« »*Spannbett*« »*Raissbett*« és »*Postenbett*«-et. A »*Himmelbett*« menyezetes ágy egy vagy két személyre, a négy sarkához erősített oszlopokon nyugvó fából vagy szövetből készült menyezettel; oszlopai egyszerűen símák,

vagy csavart, esztergályozott fából valók. Hirschorn János hagyatékában¹⁾ (1644) 1 nagy (két személyre való) menyezetes ágy volt csavart oszlopokkal (mit gedrehten Stollen); Kramer Dánielnél (1650) a többi között szintén két személyre való s posztóval bevont menyezetes ágy van följegyezve; (hihetőleg maga a menyezet volt posztóból készítve). — A menyezetes ágyat lefutó függőnye választotta el a szobától. Werdenick ingóságai közt 1619-ben egy *ágyra való függöny*, Zableri Jób ágyneműi közt három darab, menyasszonyi ágyra való függöny van följegyezve. Wildner György függönyös menyezetes ágyát 1621-ben 4 frtra becsülték²⁾; más ilyen értéke is csak 2—3 frt. Gyermekek is háltak menyezetes ágyban; ilyen a Hain Miklós leltárában levő „kisebb menyezetes ágy” 50 denár értékkel. Az árak általában arra mutatnak, hogy az ágyak egész egyszerűen készítették. A „*Spannbett*” közönséges nyoszolya, minden háznál volt. Ritkább ennek változata az oszlopos ágy, mely amattól négy sarkán álló oszlopaiban, valószínűleg szintén függönyre, különbözött. Ilyet 1591-ben a Lang Kristóf és Sauer Dorottyia közt kötött egyezség említ. A „*Raissbett*” a nagy ágyak alá tolható fiók-ágy volt; értéke 50. den és 1 frt közt változott. Greff Lőrintz³⁾ és Kramer Dánielné leltárai említenek ilyen *rácsos* gyermek-ágyakat is. A „*Postenbett*” tábori ágy, melyre a sok útazás közben nagy szükségük is volt Lőcse polgárainak.

Az ágyak festésére legjobban szerették a zöld színt; csakis Spillenberger Sámuelnél talállok sárgára festett ágyat.

Greff Lőrintznél az egyik menyezetes ágy mellett *imazsámoly* is állott („*Gebeth bettl*”).

Legdrágább és legritkább bútordarab a *fali-óra* volt; mindössze kettőről tesznek említést a leltárak. Hain Miklósénak értéke 8 forint, Zableri Jób lelkészé pedig 14 frt 40 den. Ez utóbbi szenvedélyes óra-kedvelő lehetett; mert ingóságai között az említett fali órán kívül 1 zsebóra (Hals Uhr) 28 frt 50 den., 2 asztali óra 54 frt, egy asztali óra ébresztővel 10 frt 80 den., és 1 homok óra 5 frt 40 denárra becsülve maradt.⁴⁾

1) W. B. B. 204 l. 2) Vlt. 1121/4 sz. 3) u. o. 1118/18 a—d sz. 4) W. B. B. 308 l. — A XVI. és XVII. században Lőcsén működött óráskról más helyen szíólok.

3. Asztalnemü.

A bútoroknál észlelhető spártai egyszerűség csakhamar nagymérvű fényűzéssé válik, mihelyt megismerkedünk a szekrények meg almáriumok belső és külső tartalmával, s a festetlen asztalok terítkeivel. Az asztalok rendszeren díszes *terítőkkel* voltak ellátva, a legtöbb háznál lenvászonból, mely Lőcsén készült. A lőcsei takácsok céh-levelének 10. pontja értelmében a városban egy házi-asszonynak vagy szolgálónak sem volt szabad ⁵/₄ rőfösnél szélesebb vásznat szőnie, sem a fonalat feldolgozás végett kiadnia a városból. Remekbe a takácsok 16 pászmás (16 schäfftig) *képes* asztalterítőt készítettek¹⁾. A vászon *asztalterítők* legegyszerűbb alakja a fehér alapon vörössel *csikozott* 30—40 denár értékben. Díszesebb ezeknél Kamitz Juditnak (1591) 1 frtra becsült fehér *kockás* abrosza.²⁾ A *képes* (gebilderte) fehér asztalterítők az alapba beszótt különféle növény és állat alakokkal díszítvék; értékük rendszeren meghaladta az 1 frtot. Greff Lórintz 12 képes abrosza 18 frtra, Zableri Jóbnak 2 képes abrosza pedig 7 frt 20 denárra van becsülve. A képes abroszokat *rojtokkal, kötött munkával* (mit gestricktem) díszítették. Gerloch Gáspár leánya 1600-ban 2 frt 90 d. értékű *arany paszománnyal* kapott az asztalterítőhöz.³⁾ Werdenicknek ingóságai közt van 1 *török* asztalterítő kötött munkával, egy másik *selyemmel kivarrrva* és körös-körül kötött munkával díszítve; Greff Lórintznek pedig aranyos *bőr*-asztalterítője és egy credentz asztalra való *posztója*; a mik már arra mutatnak, hogy a vagyonosabb polgárok a vászonnál értékesebb bőrt és posztót is használtak állandó asztalterítőül. A kis lenvászon *asztalkendők* szintén tiszta fehérek vörös, vagy kék csikosak voltak képekkel, s rendszeren a nagy asztalterítőkkel egyformán »Tischtuch« névvel jelölvék; Hain Miklós leltárában (1653) fordul elő először a »Tisch schalwett« elnevezés. Ebből tudjuk meg egyúttal, hogy ezeket arannyal damasztyszerűen kivarni, csipkével és paszománnyal körülszegélyezni is szokásos volt; 3 db. ilyen díszítésű asztalkendőjének ára 4 frt 13 den., más asztalkendője pedig 10 frtra becsültetett; míg

1) Takács céhszabályok, megerősítve 1643 máj. 6-án. 2) Vlt. 628/4 sz. 3) u. o. 637/18 sz.

Zableri Jóbnál (1665) 11 drb. képes asztalkendő 19 frt 80 den. értékkel van fölvéve. A Lang Kristóf és Sauer Dorottya közti szerződésben (1591) 7 db. a *cintányérokra* való asztalkendő külön van említve, mi a mellett látszik bizonyítani, hogy a tányérok törülgetésére külön kendőket (»Wischtuch«) tartottak s azokat is fehér vagy másféle selyemhímzéssel díszítették.

A XVI. és XVII. század polgárai nem használták a törékeny porcellánt és üveg edényeket; köznapi használatra cin és sárgaréz, ünnepélyes alkalmakkor pedig ezüst edények kerültek asztalaikra, melyek elkészítésére maga Lőcse is elegendő számú képzett mesterrel bírt.

A *tálak* alak, nagyság és rendeltetés szerint különfélék; említetnek nagy, középszerű, és kis tálak, táltányérok (Tellerschüssel) sültkekhez, confectre pedig kisebb nagyobb tálak és úgynevezett »Krenschüssel«-ek. — A tálak az asztalon álló kerek állványokra helyeztetek; ilyeneknek tekintem a Triebel Györgyné hagyatékában feljegyzett 2 *tálgyűrűt*. — A *tányérok* kétfélék: a »Scheibe« lapos korong, és a mélyebb »Teller«. — Ezek is valamint a tálak rendszeren cinből készítvék.

Az asztali *kések* és *villák*nak 3 nemét kelle a kés-csinálónak remekbe készíteniök: 10 pár (kés és hozzá való villa) tokban volt a remek; és pedig 4 pár férfinak (Mannesmesser), 4 pár asszonynak (Frauenmesser) és 2 pár leánynak való (Jungfraumesser). Mindeniknél meg kelle tartaniök a kellő arányt, s nyelét kirakták gyöngyházzal, zöld, veres és fekete csonttal, a végére pedig kis karikát (hälscherchen) sárgarézből ráforrasztott horoggal alkalmaztak.¹⁾

A közönséges használatra cinezett vagy cinezetlen vas *kanalakat* tartottak. — Az ezüst evőeszközökről lentebb leszen szó.

Legnagyobb változatosságot mutatnak az ivó-edények. Legelső sorban állanak e helyen a cinből készített *kézi-hordók*, melyek lehetővé tették egyszerre nagyobb mennyiségű italt tartani kéznél. Ezekből az úgynevezett »Giesskanne«-ba került a bor, s úgy az asztalon álló *kannák*ba. A kannák nagyságra nézve 3, 4, 8 itcések, 3 meszelyesek, pintesek, itcések, és meszelyesek. Leginkább cinből készítették, de találunk sárga és vörös réz-

¹⁾ Késcsinálók-céhe szab. 5 p.)

ből valókat is. A legritkább példányok közé tartozott Greff Lőrintznek serpentinből készített itcés kannája. — Egyenlő űrtartalom mellett is különböző a kannák alakja; így Greff Lőrintznek egyik itcés kannája »hosszú«, a másik pedig »*alacsony*« jelzővel fordul elő, míg Werdenicknek letéteményében egy itcés *vastag* kannáról van említés téve. — A kannák fedelesek vagy anélküliek, símák vagy vésettek. A városi levéltár helyiségében levő 8 db. cin-kanna a XVIII. század közepén készült munka ugyan, de a régi formák állandóságát tekintve, azokról a XVII. századbeliak készítése módját is megismerhetjük.

A kannák mellé sorakoznak a cin *palackok*; nagyságra nézve 3 itcések, pintesek, 3 meszelyesek és gyermek-palackok, melyek alakra nézve hosszúak és alacsonyak, símák vagy vésettek, s pléhből is készültek. — Kiegészítették a terítéket a cin *só- és vajtartók*.

Üveg-edény csak nagy ritkán fordul elő; Heldt Tóbiás lublói harmincadosnak (1611) volt 1 pincetokja 4 üveg-palackkal, 4 boros pohara üvegből, 1 festett cinbe foglalt üveg-kannácskája és 1 üveg-kannája¹⁾; Beer Tamás kötélverő szegényes leltárában (1620) legértékesebb 12 db. pálinkás (zum gebranten Wasser) üveg-pohara.²⁾

A XVII. században a vagyonosabb polgároknál már találunk *faence* és *majolika* edényeket is. Az 1650-ben elhunyt Kramer Dánielné hagyatéka pedig az *agyag-edények* beszerzése helyeire nézve is ad némi felvilágosítást; volt 2 blob (blau? kék mázos?) *németalföldi* korsója, 2 fehér kannácskája, 12 fehér majolika tála, 10 Pabirene (?) és agyag tála, 1 kis agyag- és 2 fehér majolika korsója; agyag edényei közt 1 *rosznyói*, 3 *lengyel*, 1 *rajnai* — és 9 kis fazék van említve. Brewer Lőrintznek (1665) 7 db. összesen 3 frtra becsült »Wiedertaufferische Krügel«-jét nem tudom minő készítménynek kell tekintenünk.

A lőcsei fazekas-céhnek mesterei és előljárói 1649 szept. 6-án céhlevelük megújítását illető kérvényüket azzal indokolják, hogy régi céhlevelők (melynek, mellékesen megjegyezve, a városi levéltárban őrzött céhládában 1579 május 5-iki kelettel és a céh meglevő évszám nélküli pecsétjével ellátott eredeti példánya is

1) Vlt. 1118/7 sz. 2) u. ott. 1118 sz.

megvan Reg. 841-ik sz. a.) — az idők folyamában csaknem olvashatlanná lett. Az eredeti céhlevél szerint tehát már a XVI. században volt Lőcsén fazekas-céh. Ez azonban úgy látszik csak egyszerűbb cserép-edényeket készített, a remekek legalább arra mutatnak; mert remekbe csupán egy 1 rőf magas fazekat, egy 20 itcés füles korsót, egy 1 rőf széles és $\frac{1}{2}$ rőf magas „Reibtopf“-ot és egy rendes meszelyes csészét kell vala készíteniök.¹⁾ A finomabb agyagedényeket a hazai mesterek közül a rozsnyóiak, külföldről pedig Németalföld és Lengyelország, melylyel Lőcse mindig összeköttetésben állott, — szolgáltatták.

Az ezüst edények tanúsítják leginkább Lőcse polgárainak gazdagságát, s egyszerűs mind fennen hirdetik aranyművesei művészetét.

Terem nem engedli meg, hogy itten részletesen értekezzen a lőcsei aranyművesekről. Hogy azonban meggyőződhessünk arról, miszerint Lőcse polgárainak legkevésbé sem kelle arany és ezüst edényekért idegenekhez fordulniok, felemlítem Péter aranyműves-mestert, Simonnak fiát, kit Róbert Károly király Szepesmegye alispánjává s szepesi várnagygyá nevezett ki s 1331-ben Jamnik szepesmegyei bírtokkal megajándékozott hű szolgálataiért, melyek közt a király azon hiteles pecsétjének vésését és készítését is említi, melylyel az adománylevelet megerősítette. Részemről olasz származásúnak tartom ezen Péter mestert;²⁾ de hatása kétségkívül nagy lehetett a Szepesmegyében élt aranyművesekre. A szepesi szászok municipális jogait leíró „Zipser Willkühr“ 1370-iki átíratának 71-ik pontja már megállapította, hogy a szepességi aranyművesek 1 ezüst márkához csak 1 lat sárgarezet vegyíthetnek.³⁾ Lőcsei aranyművesekről, mind a XVI. mind a XVII. században gyakran szólnak a város levéltárának írományai. Sperfogel Konrád diariumában (8. l. 2. old.) 1516-ban

1) Fazekas-céh szab. 2) Művelődés-történelmi szempontból nem tartom érdektelennek idejegyezni szerény nézetemet ezen Péter mesterről: Róbert Károly 1331 fer. 5ta prox. post D. Ramis Palmarum Visegrádon kelt, fentemlített adománylevelében „M. Petrus, filius Simonis de Senis dictus“ néven fordul elő. Szintén Róbert Károly 1336-ban Visegrádon kelt oklevelében „Petrus Aurifaber Gallicus“-nak nevezi. Ezen elnevezések után következtetem, hogy Péter mester olasz-származású és pedig de Senis Gallicis, Sena-Gallica = Sienából való volt. Róbert Károlylyal jöhetett hazánkba s mint annak kegyeltje kapott méltóságot és bírtokot. (Reg. 92, 132, 140 sz. a.) — 3) Wagner Annal. Sepc. I. 258 l.

tesz említést Márton aranyművesről; 1551 február 10-én a hatóság Turck János aranyműves által olvasztatott be egy 39 $\frac{1}{2}$ m. súlyú monstrantiát; 1553-ban pedig Henrik aranyművesnek ad több rendbeli munkát,¹⁾ mi arra mutat, hogy itthon szokták volt készíteni a szükséges arany és ezüst tárgyakat.

A sok arany és ezüst edény közül, melyekkel Lőcse polgárai királyoknak, fejedelmeknek és főúrnaknak kedveskedtek, csak azt említtem meg, hogy már 1517-ben II. Lajos királynak a város küldöttei egy 50 frt értékű (akkor igen nagy összeg) serleget vittek ajándékba.²⁾

1575-ben már céhet alakítottak az aranyművesek. Ezen év május 29-én Schewerner Tamás, Richter János, Nonnert Frigyes, Nonnert Sebestyén, Bretner Sebestyén, Winckler Zachariás és Schewerner Melchior aranyműves mesterek jelentek meg a tanács előtt céhszabályaik megerősítését kérni. Kérelmüket teljesítette a hatóság, s így már a XVI. században megalakult a céh.³⁾

Hain Gáspár krónikájában saját korából a városi bírák, tanácsnokok és képviselők névjegyzékénél többnyire azok foglalkozása módját is megjelöli; így 1641—79-ig Genersich Dávid, Wüstemann Erhard, Wüstemann Áron, Polack Kristóf, Scheuermann Bálint, ifjabb Kramer Pál, Novoszady István aranyműveseket említi fel azok sorában.⁴⁾ De mint fentebb láttuk, már a XVI. században is egyszerre több aranyműves volt Lőcsén.

Remekbe három darabot kellett készíteniök: ivó-edényt fedéllel úgy, hogy annak törzse egy darabból minden toldás nélkül legyen vert munkával; második darabnak üregesen (hohlgeschlagene) készített gyűrűt és harmadiknak pecsétnyomót sisakkal és sisaklombbal.

A céhlevél egyszersmind arról is biztosit, hogy a lőcsei ötvösök mindenféle tárgyakat voltak képesek elkészíteni, és hogy mindenkor csak a legfinomabb (14 latos) ezüsből dolgoztak. A szemcsés (gekírt) vagy hajlított munkáért munkadíj fejében fizettettek nességként⁵⁾ 6 denárt, közönséges munka után nességként 5 denárt; de már serlegek és más nehezebb munkákért

1) Vlt. jegyzőkönyv 1550—1561-ig. 2) Sperfogel Konrád Diariuma 1516—1536-ig. Fredl. kézirat 30 l. — 3) Eredeti céhlevél a céhlátlában Vlt. 4) A megfelelő évek elején.

5) 1 mark — 16 lat, 1 lat — 1 vierdung — 3 nesség — 4 quintl. Hain krónikájában 13 lap.

markonkint 2 frtot, tálak és tányérok készítéseért markonkint 1 frt 50 denárt; ellenben gombok, pecsétnyomók, gyűrűk s más kisebbszerű munkáknál a munkadíjra nézve szabad tere volt a kölcsönös megegyezésnek. Sárgarézből készített nyakékeket, karpereceket, ereklyeláncocskákat, gyűrűket, öveket és késtokokat aranyozni meg volt tiltva, mi arra mutat, hogy mindazokat arany és ezüstből az ötvösök is készítették. Miből következtetést vonva bátran állíthatom, hogy az itt használt ékszerek legnagyobb része bizonyára lőcsei ötvösök műve volt.

Az ezüst edények között legtekintélyesebb számmal a *serlegek* voltak képviselve, melyek kétféle, a „Becher és Hoffbecher“ elnevezéssel fordulnak ugyan elő; de, úgy látszik, vegyesen találtak alkalmazást. A serlegek súlya 7 lat 8 mark 8 lat 2 nesség közt változik; alakra nézve pedig *egyenes, hosszás, magas, alacsony, hajlított* (szarv alakú?) és *kehelyalakúak*. Legegyszerűbbek a *síma* kis becherek gyermekek számára, valamint azok, melyek nagyobb számmal voltak egymásba dughatók. Janus Bálintnak (1637) 1 tucat egymásba dugott „Becher“-e 2 m. 8 lat súlylyal bírt¹⁾; Probner Jónás özvegyének (1625) egymásba illő²⁾ 6 kis fehér ezüst „Hoffbecher“-e volt. Másrészt viszont Janus Bálintnak 8 mark 8 lat 2 nesség súlyú *kehely-serlege*, s a Werdenick-féle letétben (1619) említett *kehelyalakú* egészen aranyozott fedeles serleg, és Unger Györgynek (1621) egy a száján és a féltalpán aranyozott ezüst serlege³⁾, valamint Zableri Jónak 3 lábbal bíró kis serlege, szintén „Becher“-nek neveztetnek. E szerint azt látjuk, hogy mindkét kifejezést alkalmazták az összetehető, talp nélküli, felül és alul egyenlő öblös serlegekre.

Legegyszerűbb *dísze*, mondhatni kiegészítő része a serlegnek a *fedél* volt, melyet külön is díszítettek. Igy Heldt Tóbiás (1611) egyik aranyozott ezüst „Hoffbecher“-ének fedelén *emberke* állott, a másikat pedig 3 *magas gomb* díszítette. Szintén 3 gombot találunk díszítésül alkalmazva özv. Probner Jánosné fehér ezüst kis serlegén. Ugyancsak gombokkal volt díszítve Zableri Jónak 2 fehér serlegecskéje. A kehely alakú serlegeknél rendszeren kerek talpat alkalmaztak, de némelyeknél a mint azt fentebb láttuk, a kerek talp alá még külön *lábakat* is adtak.

1) Vlt. 118/346 sz. 2) u. ott. 118/16 sz. 3) u. ott. 118/41 zz.

A serlegek törzsének díszítését nagyobb műcsínnal eszközölték. Buchvalt György (1602) fehérén hagyott ezüst serlege *angyalfejekkel*, Besteller Fülöpnek (1628) aranyozott hosszas ezüst serlege *pikkelyekkel*, nagy aranyozott ezüst fedeles serlege *virágokkal*, míg *egy másik* ugyanolyan *rózsákkal* díszeskedett;¹⁾ Greff Lőrincznek pedig egy *gyűrűs* »Hoffbecher«-je volt; Triebel Gergelynének (1591-ben) egy *színezett* ezüst, kevésbé aranyozott 2 m. 6 $\frac{1}{2}$ l. súlyú serlegénél a „színezett“ (mit Farben) kifejezés alatt csak színes *emailozást* érthetünk.

Az eddigiekből is kitűnik, hogy az ezüst serlegeket vagy fehérén hagyták, vagy email és aranyozással tették díszesebbé. Az aranyozást kívül vagy belül, az egész edényen vagy csak egyes részein alkalmazták; így Buchvaltnak síma ezüst serlege *belül* egészen, fentebb említett egyik serlegnek *szája és talpának fele*, Ungeré is csak *félíg* volt aranyozva; kívül egészen aranyozott serleg pedig nagyobb számban fordul elő.

Az ezüst *kannák* súlya és nagysága a leltárakban Zableri Jóbnak 6 $\frac{1}{2}$ latos gyermekkannácskájától Janus Bálint 3 m. 6 l. súlyú »Gieskandel«-jéig változik. Ezek is fehérek és kívül aranyozottak; díszítésök egyébiránt hasonló volt a serlegekéhez, legalább Hainnak egy a »díszítésen« aranyozott kannája arra mutat; Spillenberger S. ezüst kannája még *gyémánt hegyekkel* is volt díszítve.

Az ezüst *kupák* nagysága szintén különböző, s fehérén hagyva és aranyozva fordulnak elő.

Ezüst *palackok* és *hordócskák* is használtattak. Brewer Lőrincznek egy ités ezüst palackja 45 frtra, Zableri Jób 2 mark súlyú ezüst palackja 32 frtra becsültetett; Janus Bálint 2 m. súlyú ezüst kis hordócskájának pedig aranyozott abroncsai voltak.

Ezüst *kanalat* a XVI. század közepétől a XVII. század végeig több száz darabot említenek a leltárak; 1-től 38—44 darabig találunk az egyes házaknál. Nyeleik símák, csavart művüek gombokkal, fejjel és címerekkel díszítettek, keskenyek és szélesek voltak. Az aranyozást is különféleképp alkalmazták rajtuk; találunk kívül és belül egészen, csak belül egészen és félíg aranyozott nyelű ezüst kanalakat. De másféle nyeleket is

¹⁾ u. o. 1121,8 sz.

alkalmaztak ezüst kanalakra; Janus Bálint egy tucat aranyozott ezüst kanalának nyele például őzláb volt; míg másrészt Hain Miklós egy tucat puszpáng-fából készített kanala ezüst nyélbe volt foglalva.

Ezüstből készített *villákat* egyáltalán nem használtak. Az egyetlen ezüst-villát Heldt Tóbiás (1611) lubló harmincadosnak leltára említi, melyben az evő-eszközök mellett 1 ezüst fogpiszkáló és 1 ezüst nyelvtisztító eszköz is van följegyezve.

A *kések* nyeleit ezüstből készítették, s az ilyeneket rendszeren egy vagy több kés befogadására szolgáló díszes ezüst tokokba helyezték, melyek gyakran láncocskával voltak ellátva, hogy az övhöz lehessen kapcsolni. A késtokok sokszor az övvel együtt említetnek.¹⁾ Sowentz Jánosné unokája Krupek Konrád (1584) 1 láncos ezüst késtokot kapott 3 késsel.²⁾ Hain Miklósnak egyik ezüst késtokja egészen aranyozott, a másik pedig *átlórt művű* volt; az első 7 frt 20 den. a másik 9 frt 37 $\frac{1}{2}$ denárra becsültetett. Mind a fehéren hagyott, mind az aranyozott ezüst késtok gyakori.

Ritkábbak az ezüst *csészék*, melyek között Hain Miklósnak *confectre* való csészéje foglalja el az első helyett, súlya 1 m. 12 $\frac{1}{2}$ lat, értéke 28 frt 50 denár; volt azonkívül még 1 *kagylóalakú* 5 latos 7 frt, 1 belül aranyozott 7 latos emailos 5 frt 75 denár, 1 aranyozott 12 $\frac{1}{2}$ latos *langlot* (talán ländler?) 12 frt 60 den., 1 fehéren hagyott 14 $\frac{1}{2}$ latos ezüst csészéje 10 frt 62 denár becsértékkel; Zableri Jóbnak pedig egyik aranyozott 14 latos ezüst csészéje 16 frt 50 denár, a másik, „nagy“ jelzővel jelölt 4 latos 13 frt 50 den., továbbá 1 *belül* aranyozott 5 latos 5 frt végre 1 kisebb szintén belül aranyozott 6 latos 6 frt értékkel vétetett föl; Werdenick letéteményében (1619) végre 1 *ivásra is használható török* csésze említetik. — Ezekben megismerve a csészék különféle alakját, rendeltetését, díszítését és nagyságát, az árakból arra is következtethetünk, hogy azok rendszeren díszesebbek voltak mint más ezüst tárgyak; minthogy míg ezeknek latja rendszeren 50—75 denárba ritkábban 1 frtba számítatott, — a csészéknek ára az 1 frt 40 denárt is meghaladja.

Ezüst *sótartók* szintén díszítették egyes vagyonos polgárok asztalait; Hain Miklósnak kis aranyozott sótartója (3 lat súlyú)

1) l. övek. 2) Vlt. 637/1 sz.

2 frt 50 den., egy fehérén hagyott 12 latos pedig 9 frt 16 den. értékű volt.

A használatban volt ezüst tárgyak közé tartozik még Janus Bálintnak 6 márk 2 lat súlyú aranyozott ezüst *medencéje* és Hain Miklósnak gombokkal ékesített 2 ezüst *gyertyatartója* a hozzávaló ezüst *koppantóval*, melyeknek összes súlya 3 mark 12 lat s 45 frt értéke volt.

Az illető céh szabályai említik, hogy a lőcsei ötvösök ezüst *tálatkat* és *tányérokat* is készítettek; minthogy azonban a polgárok birtokában egyetlen egyet sem találok följegyezve, hihető, hogy nagyon ároznak tartván, egyáltalán nem is használták; s azok csak a magyar urak részére készültek.

Az ezüst edényekkel kapcsolatban némely *díszmű tárgyakról* kell még néhány szóval említést tennem, melyeknek különös kedvelője Zableri Jób (1665) volt. Hagyatékában ezüst *körte* 5 lat 2 nesség súlylyal, 1 aranyozott 14 lat s 17 frt 50 ért. ezüst *leányalak*, (Jungfrau), 1 ezüst *szőlőfürt* (1 m. 20 frt), 1 aranyozott *malmocska* (14 lat, 21 frt); Werdenick letétében pedig szép aranyozott ezüst *szarvas* említetik. — A XVII. századnak az arany és ezüstenél sokkal értékesebb díszmű tárgya a *szerecsendiő* (Muskatennuss) volt; már 1619-ben találok Werdenick holmija közt 1 aranyozott ezüstbe foglalt szerecsendiőt; Hain Miklós szerecsendióinak értéke pedig 153 frt 26 denárt tett, közöttük 1 ezüstbe foglalt 11 $\frac{1}{2}$ lat súlyú 43 frt 10 den., 1 aranyozott 4 latos 33 frt, 1 rézbe foglalt s oroszán fejjel díszített 18 frt, 1 egyszerűen aranyozott 16 frt, 1 gömbökkel díszített aranyozott szerecsendiója pedig 19 frt 50 denárra becsültetett. A mandulájától megfosztott szerecsendiót ellátták fedéllel. Egy ilyen aranyozott fedeles diójának értéke 10 frt 50 den.; aranyozott szerecsendióból készített *kehely-serlege* pedig 10 frt 16 denárra becsültetett.¹⁾

Hogy ezen általánosságban mondottak után az egyesek ezüstneműinek tiszta képét nyerhessük, nem tartom feleslegesnek ide igtatni egy pár lőcsei polgár hagyatéki leltárának kivonatát:

1) Az arany, ezüstneműek és ékszerekre s azok készítési módjára vonatkozó felvilágosításokat Bartsch ékszerész úr lőcsei polgár, ki az ötvösséget a híres Szilassy mester egyik tanítványától tanulta s a régi műveknek alapos ismerője, volt szíves adni.

I. Triebel Gergely özvegye (1591.)

II. Buchvalt György (1602.)

T á r g y	S ú l y		T á r g y	S ú l y	
	mark	lat		mark	lat
12 db aranyozott ezüst kanál	4	8	1 pár aranyozott ezüst kupácska	2	8
1 színezett ezüst, kevésbé aranyozott serleg	2	6 ^{1/2}	1 » » » » »	1	8
1 ezüst késtok a késekkel	1	3 ^{1/2}	1 » » » kannaeska	1	6
1 ezüst kanál	—	2 ^{1/2}	1 síma, belül aranyozott ezüst serleg	—	12
1 német tör ezüst késtokkal s a késekkel	—	14	1 ezüst serleg angyal fejjel	—	12
			1 » » » » »	—	8
			1 kis síma ezüst serlegecske	—	7
			1 » » » » »	—	7
			aranyozva	—	7
			38 ezüst kanál	6	14

III. Besteller Fülöp (1628.)

IV. Id. Greff Lőrincz (1630.)

T á r g y	S ú l y			T á r g y	s ú l y	
	mark	lat	nessig		mark	lat
12 nagyobb ezüst kanál	2	2	2	1 pár nagy kupa	6	13
38 » » »	8	—	2 ^{1/2}	1 gyermek-serleg		
1 nagy aranyozott ezüst serleg	2	2	2	1 pár kupa	2	3
1 hosszasan aranyozott ezüst serleg pikkelyekkel	3	1	2	1 aranyozott Hoffbecher		
2 kis aranyozott ezüst serleg	1	7	—	1 db. 3 messzelyes ezüst kanna	3	8
1 nagy aranyozott ezüst serleg fedéllel és virágokkal	3	11	—	1 fehér insetz (?) serleg	2	5
1 nagy aranyozott ezüst serleg rózsákkal	2	15	—	1 » kupa		
1 nagy aranyozott ezüst serleg	3	5	2	2 ezüst kanál	8	14
2 egyszerű aranyozott ezüst serleg	1	15	—	8 db. félig aranyozott nyelű ezüst kanál		
1 kevésbé aranyozott duplicat ezüst serleg	1	5	—	16 db. fehér ezüst kanál	4	13
1 egyszerű kis ezüst serleg	—	10	1 ^{1/2}	1 ezüst Hoffbecher fedéllel		
2 aranyozott serleg-fedél	1	4	1 ^{1/2}	1 pár kupa	2	4
2 » ezüst serleg	2	—	2	1 aranyozott kannaeska és 1 ezüst kanál		
7 egyszerű fehér » »	4	15	—	1 Hoffbecher gyűrűvel, 1 aranyozott kupa és 3 ezüst kanál	2	3
				1 nagy Hoffbecher és 4 ezüst kanál	4	—
				1 kannaéhoz hasonló edény	2	5

Ezekben osztozott egyik fia és két unokája; másik fia külön kapott 13 m. 1 l. és 2 n. súlyú ezüst edényt.

V. Hain Miklós kereskedő (1653).

T á r g y	S ú l y		É r t é k	
	mark	lat	frt	denár
12 db. fehér ezüst kanál	2	5	27	75
8 „ aranyozott ezüst kanál gombbal	1	15 ¹ / ₂	26	35
8 „ széles nyelű, alúl és fölül aranyozott ezüst kanál	1	9	22	50
5 kanál csavart nyéllel	—	13	11	70
3 aranyozott kanál Lőcse címerével	—	9 ¹ / ₂	8	55
2 „ nyelű kanál	—	9	8	10
1 ezüst kanál fehér fejjel	—	3	2	85
1 „ „ sîma nyéllel	—	12	9	—
6 „ „ gombokkal	—	18 ¹ / ₂	13	50
1 tucat puszpángfa kanál ezüst nyéllel	—	12	9	—
1 itcés Scheyer-Becher	1	7 ¹ / ₃	23	33
1 fehér sîma serleg	—	11 ⁵ / ₆	10	65
1 „ „ „	—	9 ¹ / ₃	9	—
1 aranyozott „	1	11	27	—
1 a díszítésen aranyozott kanna	1	10	26	—
1 kagyló alakú ezüst csésze	—	5	7	—
1 aranyozott confect „	1	12 ¹ / ₂	28	50
1 „ „ „	—	10	10	33
1 „ „ langlot „	—	12 ¹ / ₂	12	16
1 emailozott, belül aranyozott cséze	—	7	5	75
1 fehér csésze	—	14 ¹ / ₂	10	62
1 aranyozott ezüst késtok késekkel	—	—	7	20
1 áttört művi ezüst késtok	—	12 ¹ / ₂	9	37 ¹ / ₂
1 ezüst sôtartó	—	12	9	16
1 kis aranyozott sôtartó	—	3	2	50
2 ezüst gyertyatartó gombokkal és 1 koppantó . .	3	12	45	—
Szerecsendióból készült díszmû tárgyak	—	—	153	26
Összesen	27	11	410	13 ¹ / ₂

VI. Zableri Jób ev. lelkész (1665).

T á r g y	S á l y		É r t é k	
	mark	lat	frt	denár
44 db. különféle ezüst kanál	10	5	112	63
1 nagy serleg fedéllel	1	12	35	---
2 fehér serlegecske gombokkal	—	10	10	---
1 ezüst serleg	1	—	16	---
1 nagy »	1	—	16	---
1 fehér »	1	1	16	---
1 » »	1	13	29	---
1 aranyozott Hoffbecher	1	5	21	---
1 kis serleg 3 lábbal	—	12	12	50
1 aranyozott csésze	—	14	17	50
1 nagy aranyozott csésze	—	9	13	15
1 kisebb » »	—	6	6	---
1 belül » »	—	9	13	50
1 ezüst kanna	4	—	64	---
1 belül aranyozott gyermek kanna	—	6 ^{1/2}	6	---
1 ezüst palack	2	—	32	---
1 » késtok	1	6	37	---
1 szőlő fürtöcske	1	—	20	---
1 aranyozott malmocska	—	14	16	---
1 » leányalak	—	14	17	50
Összesen	32	4 ^{1/2}	520	78

Ezen adatok az ezüstművek különfélesége, nagysága és értékének meghatározásán kívül élénk világot vetnek Lőcse XVI. és XVII. századbéli polgárainak vagyónállapotára. Ha az itt mutatványú felhozott ezüst edények árát összehasonlítjuk pénzüink mai értékével, bátran állíthatjuk, hogy napjainkban városunk polgárai közül vajmi kevesen lehetnének képesek ily nagy összegeket fektetni fényűzés tárgyaiba.

4. Ágynemű.

A szorgalmas polgárság napi fáradalmai után kényelmes ágyakon szeretett megpihenni. *Ágyneműje tollal töltött¹⁾ alsó és*

1) M. cs. él. 51. l.: „Az előkelő emberek párnáit már a XV. század első éveiben tollal, pehelyvel tömtek stb.“ A toll párnákat és dunnákat a szepesi szászok már igen régi idők óta használták. A „Zipser Willküher“ 1370-iki átíratának 51-ik pontja a többi közt semmi esetre sem engedi meg, hogy valaki toll ágyneműt „Feder Kleyder“ játék közben elveszítse. Wagner An. Scap. I. 252 l.

felső dunnák („Bett“ „Bettwett“ „Bettbett“ névvel), *alsó-vánkos* („Pfiel“ „Pfüll“) és *felső-vánkos*, (Polster) egy-egy ágyra rendszeren 8—9 dbot számítva. Midőn Reiling Simon 1581-ben egyik, majd 1582-ben másik leányát férjhez adta, mindeniknek menyasszonyhoz illő-en 3 dunnát, 2 Pfielt és 3 párnát adott.¹⁾ Hain Miklósné menyasszonyi ágyn 9 db. ágynemű volt; Zableri Jób leltárában az asszony ágyn 2 alsó és 1 felső dunna, 3 Pfüll és 2 párna említetik. — Ezeken kívül még a felső-párnára helyezett *kis párnácskát* is használtak. — Az ágyneműek árára nézve némi tájékoztatást nyújt Hain Miklós leltára, melyben 17 db. felső- és alsó-dunnát 51 frt, 20 db. Pfielt és párnát 20 frt, 8 kis párnát 8 frt értékkel vettek föl. — Az alsó-dunnák és alsó-párnák rendszeren nagyobb számmal fordulnak elő mint a felsők. *Paplanokat* csak a XVII. században találók; így 1630-ban özvegy Seltenreichné hagyatékában 1 gyapottal bélelt paplan 2 frt, Hain Miklósnénak török selyem paplana 20 frt, 1 régi veres damaszt paplana 9 frtra van becsülve. — Otthon szőtt és lengyelországbeli fehér lenvásznat használtak *ágylepedőknek*, melyeket a XVII. század vagyonosabb polgárnői csíkokkal, paszománnyal és csipkével díszítettek, s ilyenekkel rendszeren bőven voltak ellátva; egy-egy háznál 10, 17 darabot is találunk. Az ágyneműek bevonására *dunna- és párnahéjúl* legtöbbször a szintén otthon szőtt fehér, kék csíkos és képes négy nyüstös vásznat (Prilch), színes csínvatot (Zwilch) és barchentet használták. Az egyszerű párnahéjak között legdrágább a barchent, darabját átlagosan 1 frt 50—60 d., a csínvat párnahéjakat pedig 80—90 den. s a vászomból valókat is ugyanannyival számíthatjuk fel. Az ágyneműek díszítésénél a felső párnákra fordítottak legnagyobb gondot. Hain Miklósnénak 10 db. *selyemmel kivarrt* párnahéja közül 3 db. 3—3 frt, a többi 7 db. 2—2 frtra, fekete selyemmel kivarrt 10 párnahéjának darabja pedig 1 frtra, végre *selyem paszománnyal* díszített 4 párnahéja 12 frtra becsültetett. Ugyancsak nála cernával, Novák Melchiornénál²⁾ (1697) pedig vörös cernával kivarrt párnahéjat találunk. Már a XVII. században is szokásos volt a párnákat és dunnákat színes *betétekkel* látni el. 1600-ban Schneyer Pál leánya³⁾ kapott anyai részbe 1 pár-

1) Vlt. 634/7 sz. 2) W. B. A. 287 l. 3) Vlt. 637/17.

nába való betétet (Innlog); Hain Miklósné menyasszonyi párnái selyembetéttel voltak ellátva; míg Gerschner Gergely hagyatékában¹⁾ (1642) egy dunnába való betét említetik.

Az *ágyterítők* (Bettdecke) finom és díszes anyagból készültek. Licander Lórintz orvos által leányának anyai részbe (1560) adott csíkos ágyterítője 2 frt 60 denárt ért; Triebel Gergelynek (1591) 1 török és 1 selyemből szőtt lengyel ágyterítőjét, Greff Lórintznek (1630) pedig vörös tafota ágyterítőjét találtam említve.

5. Ruházat.

Hogy a lőcsei polgárság XVI. és XVII. századbéli *ruházkodása* módjáról kellőleg tájékozódhassunk, röviden megjelölöm az akkori idők német polgárainak állását hazai társadalmunkban.

A hazánkba bevándorlott szepesi szászok folytonos összekötetésben állottak elhagyott fajrokonaikkal; mert kereskedelmi érdekeik leginkább Németországhoz csatolják vala s gyermekeik is nagyobbrészt Németország iskoláiban nyerték tudományos képzettségöket. A bevándorlás óta a magyar nemességétől mindig különböző életmódjuk, törvényes szokásaik zárkóztatták s különválaszták őket amazoktól. Ezen elzártásra sokszor igen alapos okuk is volt; minthogy a bírtokos nemesség többször megkísérlette a polgárság kiváltságos állását megtámadni, melyben századokon át megőrizte ősei nyelve és szokásai mellett azok ruházatát is. Még a XVII. század végén is büszkén említi kronikájában Hain Gáspár, hogy Lőcse lakosai mind *németek* s az augsburgi hitvallás hívei, mely két tulajdonsággal Felső-Magyarország egy városa sem dicsekedhetik. A XVII. század nagy politikai küzdelmei magokkal ragadták Lőcsét is. Az erdélyi fejedelmek és magyar urak gyakori — igaz nem mindig szívesen látott vendégei a városnak. A közvetlen érintkezés átalakító hatást gyakorolt a polgárságra, s a német öltönyök mellett nagy tért hódít a magyar dívat; és a kettőt nemcsak egymás mellett, de egymáson is feltaláljuk. A magyar urak és úrnők fényes viselete megnyerte a polgárság tetszését

¹⁾ W. B. B. 196 old.

is, és a fényűzés csakhamar annyira lábrakap, hogy a tanács szükségesnek látja annak korlátozását.

A városi hatóság hatásköre ugyanis nemcsak a közigazgatás, törvénykezés, ipar- és kereskedelem viszonyaira terjedt ki, hanem arra is irányul vala figyelme, hogy a külsőségekben is szigorúan fenntartassék a polgárság körében keletkezett rangkülönbség. A gazdag patriciusok nem tűrhették, hogy náloknál szegényebb ember fia, leánya az ő gyermekökkel egyenlően öltözködve jelenjék meg az utcán. Méltó (?) felháborodásuknak kifejezése a cselédségre vonatkozólag a tanács által 1654-ben kiadott szabályrendelet 2-ik pontja, melyben előadják, hogy a cselédség, különösen a szolgálók között annyira lábrakapott a dívat, miszerint azok, habár a városba jövetelökkor alig rendelkeztek ruhával meztelenségöket eltakarni, egy-két évi szolgálat után úgy öltözködnek, hogy semmi különbség sincsen közöttök és *becsületes jómódú* polgár gyermeke között. Megtiltják tehát azoknak arany paszományokat, atlasz Zelpent, a pártában selyem szallagokat, drága koronarása (kronrasch) kötényeket csipkével és a nélkül, széles kámzsával (Käppchen) díszített cipöket viselni. A tilalom ellen vétő cselédet gazdája vagy gazdasszonya előbb megínteni, s ha erre nem hajtana, a hatóságnak feljelenteni 10 frt büntetés terhe alatt tartozik.¹⁾

A fényűzésben versenyeztek az egyszerű polgárok a patriciusokkal, a szegényebbek a vagyonosabbakkal. Nem tudom hány osztályra volt Lócse polgársága osztva és melyiknek minő ruhákat volt szabad viselnie; de a tanácsnak 1672. januárban kiadott egyik rendelete világosan bizonyítja ily osztályozás létezését. Abban ugyanis, minthogy a ruházkozásban férfiak és nőknél egyaránt oly túlságos lett a fényűzés, hogy a miatt nem csak a felháborodás volt igen nagy, hanem sokan adósságokba is merülve elszegényedtek és sem a felsőbbtség iránti kötelezettségeiket nem teljesíthetik, sem övéiket nem táplálhatják és láthatják el kellően s »Isten méltó haragját is magukra vonják«: a tanács köteletségéhez híven szigorúan parancsolja minden *rendűek* és *rangúaknak*, hogy ezentúl senki, legyen az úr vagy úrnő, gyermek vagy cseléd, ne merjen ruházkozásával feltűnni akarni;

¹⁾ Hain 431—432 l.

és így másoknak rossz példát mutatni. Mindenki öltözzék *állásához* illően; különben nem csak csúffá tétetik, de szigorú büntetést is von magára.¹⁾ Mennyire volt indokolt a hatóságnak a fényűzés korlátozását célzó eme rendelete, a ruhák és ékszerek felsorolásánál fogjuk látni. A rendeletnek azonban nem volt meg kívánt hatása, minek egyik okát talán abban is kereshetjük, hogy már 1654-ben engedtetett meg a megyei nemességnek Lőcsén házat vásárolni — mint a krónika mondja „a város vesztére”.²⁾ Máriássy János volt az első magyar házbirtokos. Az 1660-iki összeírásban már Záborszky B. és Görgey Ezekiel s később többen jönnek be. A magyar urak és úrnők példája hatalmas előmozdítója lehetett a fényűzésnek az őseire s még inkább gazdagságára büszke polgárság körében, mely a külsőségekben sem akart az új birtokosok mögött elmaradni.

Már 1683. január 15-én kéri a képviselő testület egy új ruházatkodási szabályzat kiadását.³⁾ Különösen az *alsó rangú* polgárok, a cselédek s mesterlegények törekszenek utánozni a vagyonosabbakat, asszonyaikat s mestereiket. Az 1691. febr. 5-iki propositiók a többi közt kéri a szolgálóknak a csizma viselését megtiltani.⁴⁾ A sok sürgetés után 1698. június 20-án új rendőri szabályzatot adott ki a tanács.⁵⁾ Ez az által, hogy megmondja mit nem szabad viselnie egyiknek másiknak, arra is megtanít, mily öltözékeket viseltek a vagyonos polgárok és polgárnók. Ezen szabályzat értelmében: a városnak minden polgára és lakosa *rangjához* mérten tartozik öltözködni. Az *egyszerűbb* mesterembereknek költség kímélés tekintetéből 40 frtnyi bírság terhe alatt tiltatik hollandi vagy angol posztóból való ruhát, menyétes kalapot, selyem övet, sárga vagy piros karmazsin csizmát viselni. A mesterlegények fényűzését azzal korlátozzák, hogy a nem-*rangbeli* származásúnak sem sarkantyús sem sarkantyútlan sárga vagy piros karmazsin csizmát, angol vagy hollandi posztó ruhát ezüst gombokkal és kapsokkal, selyem vagy más-féle ezüst-csatos öveget, cóboly, menyét, vagy más hasonló prémekkel szegélyezett kalapokat, róka torokkal bélelt bundákat és mentéket nem szabad viselnie. Különösen tilos a kocsisoknak menyét kalapo-

1) Protoc. sessionum. 2) Hain 447 l. 3) Prot. sess. 4) u. ott. 5) Egész terjedelmében közöltem a Századok 1880. X. füzet.

kat viselniök. Ezen rendelet áthágóira a városi ügyész és az arra rendelt felügyelők szorgosan ügyelnek s 10 frtnyi bírsággal büntetik meg azokat. Minden *nem-előkelő rangú* nőnek tilos fátolyt és az alatt arany csipkét, nem különben damaszt és selyem szoknyákat, kötényeket, öveket, cóboly, menyétes köpenyeket, arany és ezüst csipkés és paszományos pártákat és bundákat, prémes mellényeket, karmazsin csizmát és a »boszantó« meztelen nyakon arany láncot, gyöngyöket és koralt viselnie. Szigorúan eltiltatik a gyöngyös paszományok, drága zsinórzatos és más fényűzés-cikkek viselése. Az ezen rendelet ellen vétőkre szigorúan fognak felügyelni a kirendelt közegek és a vétkesek másokat elrettentő példáiul kivétel nélkül 100 magyar forintnyi bírsággal sújtatnak. A szolgálók és szobaleányoknak, legyenek azok mester- vagy más *egyszerű* ember leányai, tiltva van hollandi posztó és korona-rásából való német szoknyákat, halcsontokkal vagy mással keményített mellényeket és fűzőket, hollandi posztóból készült bundácskákat, veres és fekete karmazsin csizmát, a cipőn rózsákat és drága fűzőzsinórokat, az ingeken és más fehérneműeken széles gallérokat, hosszan lefüggő öveket és más fényűzés-cikkeket viselniök. Ha a szolgáló leányok valamelyikén ezen pontban eltiltott öltöndarabokat vennének észre, a városi szolgáló azt abból az utcán csúfságosan kivetkőzteti s megfosztja tőle.

Teljes divattudósítás ezen rendelet a lőcsei polgárság XVII-ik századbéli öltözékeiről. Hatása nem lehetett nagy; mert 1699. febr. 21-én a képviselő testület már ismét panaszodik s az újra lábrakapott fényűzés ellen szigorú fellépést sürget.¹⁾

Tekintsünk be ezek után a ruhaszekrények és almáriumokba.

a) *Fehérneműek.*

A lőcsei polgárok nejei és leányainak egyik kiváló foglalkozását a fonás és szövés képezte; mi azonban a takács céh szabályainak ismert pontja által korlátolt volt. A fonalat nem lévén szabad a városból kiadni, magok dolgozták azt fel és csaknem minden leltárban jelentékeny mennyiségű vásznat találunk. A magyar főúri nők által használva a szepesi gyolcsot már a XVII-ik

¹⁾ Prot. sess.

század elején mint kiváló finomságút találom említve.¹⁾ Fehérneműekre legnagyobb részt házi vásznat használtak. A férfi fehérneműekről nagyon keveset mondhatok.

Egyetlen egy *lábravalót* sem jegyez fel a több száz leltár, miből vagy azt következtethetjük, hogy a német polgárok egyáltalában nem viselték, vagy hogy oly csekély volt értéke, hogy feljegyzésre egyáltalában nem tartották érdemesnek. Férfi *inget* szintén csak igen csekély számmal találunk följegyezve. A menyasszony az esküvő előtt a vőlegénynek egy inget adott; (köznépköznél még napjainkban is általánosan dívó szokás). Az ily vőlegényi ingek finomabbak és díszesebb kiállításúak lehetnek; mert a Reiling Simon leányai által vőlegényeiknek (1581 és 1582-ben) adott ingek egyenként 1 frt 12 denárba kerültek. Annak, hogy a német polgárok úgymint azt a magyar urak tették, egyszerre két — alsó- és felső-inget viseltek volna,²⁾ legcsekélyebb nyomát sem lehet találni.

A női öltözékek között alsó- és felső-ingek említetnek. Botrányosnak találták a meztelen nyakat még a XVII. század végén is, és így biztosan állíthatjuk, hogy régebben a női ingek egészen magasak voltak, elől bevágással, melyet szallaggal kötötték össze. Az alsó-ingekre házi len-vásznat használtak s az ebből készülteteket neveztek ingeknek. A vagyonosabbak külföldi vászonból is varratták ingeiket. Így Hain Miklósné 3 drb. *török patyolat* ingének 12 frt, 3 *sziléziai* vászon ingének 4 frt volt az értéke. — A felső ingeket azonosoknak tekintem a köznép által napjainkban is viselt ingvállakkal. Ezen föltevésemet igazolja egyrészt az, hogy Czack Melchior hagyatékában³⁾ egy felső ing mellett megvan jegyezve, hogy igen kevés vászonból, tehát rövid volt; más részt pedig az, hogy csak a felső ingeket díszítették. Özvegy Kneffler Andrásné fekete selyemmel hímzett felső inge 1 frt 75 denárba becsültetett; egy másik felső inge kötött (mit gestrikten) munkával volt díszítve. Hain Miklósnénak 2 felső inge a vállán volt arannyal kivarrva. Látni fogunk a ruhától különválasztott ruha-újjakat és újj-nélküli ruhadarabokat, melyekhez okvetetlenül szükség volt ingvállakra. Minthogy pedig ingvállat sehol sem találom említve, csakis az „Oberhemd“-et

1) Magy. csal. éi. I. 80 l. 2) u. o. 73 l. 3) Vlt. 637/7 sz.

tekinthetem annak. A felső ingek rendszeren nagyobb számmal fordulnak elő.

A XVII. század második felében kezdenek divatba jönni a kivágott ruhák, mikhez már az ingeknek is kivágottaknak kelle lenniök. Nagyon is megkedvelhették az ilyen viseletet a nők; annyira, hogy mint a tanács fentebbi rendeletében mondja oly mérvben elharapódzott az egyházi és világi törvények által egyaránt meg nem engedhető és büntetésreméltó fényűzés, hogy az nem csak az úr Isten haragját, hanem a fiatalság *boszankodását* is magára vonta. Éles hangon kell ki a *boszantó* meztelen nyak ellen. Oly erősen kifejtett volt azelőtt a szigorú illemérzék, hogy a tanács 1628-ban Windisch Pál tanácsnokot 1 pint borban marasztalta el, mert meleg juliusi napon nyitott mellel ment végig a piacon.¹⁾

Említettem, hogy a tanács megtiltotta a cselédeknek az ingeken és más fehérműveken széles gallérokat viselni. Az előkelő polgárnők fehérműveihez tehát széles *gallérok* tartoztak, melyek vagy hozzá voltak varrva, vagy különálló darabokat képeztek.

Anyagra nézve vannak vászon, semisch, török mohár, damaszt és arany gallérok; mely célra külön készítették a vásznat, s bevásárlása helyéül Sziléziát és Kassát jelöli meg Hain Miklós kereskedő üzletének leltára, melyben a különféle minőségű gallérvászon rófe 40—45 den., a sziléziai módra itthon készülnek rófe ellenben 36 den.; a sziléziai széles gallérvászon rófe 72 den., a keskeny 42 den.; a kassai rófe 39 denárral vétetett föl. A gallérhoz tartoznak rendszeren a szintén „Goller“ néven nevezett *kézelők* is, melyeket — minthogy rendszeren ugyanazon anyagból s egyenlő díszítéssel készültek, — azokkal együtt tekintsünk meg. A gallérok és kézelők díszítése a ruhák díszének megfelelően fényes és drága volt. Licander Lórintz leányai (1560) anyai részbe a kézen (kézelőn) *gyöngyökkel* kivarrt gallért²⁾ kaptak; Greff Lórintznének (1630) 2 db. galléra szintén gyöngyözött volt; Triebel Gergelynének nyakra való arany galléra elől köröskörül lefüggő *arany rojtokkal* volt díszítve (értéke 2 frt); ugyancsak neki nyakra és kézre való *arany* gallérja is volt; özv. Dierner

1) Straff-Büchel der Herrn des Raths. Vlt. 2) Vlt. 638/1 sz.

Andrásné (1600) nyakra való damaszt arany gallérján 14 db. *ezüst gombot* találunk;¹⁾ Gerschner Gergelynének (1642)²⁾ arany fonallal *kötött*, Kramer Dánielnének (1649) pedig 1 db. csipkével díszített és Hain Miklósnének 8 db. 6 frtra becsült fehér gallérja volt. Az egyszerű arany gallérokat általánosan használták. Díszítették a gallérokat és kézelőket paszománnyal is. A fentebb említett leltárban 10 rőf félselyem „*kragen porten*“ rőfe 18 denárba, 6 vég kék és fehér félselyemnek rőfe 2 frt 15 denárba számított.

A fehér vászon *szoknyák* nem voltak annyira használatban mint napjainkban. A leltárakban „*kitl*“ névvel jelölt ruhákat tekintem azoknak és azon körülményből, hogy Triebel Gergelynének (1591) 1 fehér vászon női kitli hozzávaló vörös mohár derékkal említetik, arra lehet következtetnünk, hogy a gazdaság körül teendőkkal szorgalmasan elfoglalt polgárnők reggeli pongyolául ilyeneket használtak. Ha a szövetek magas árával megösmersedünk, az említett szokást természetesnek és gazdaság szempontjából nagyon célszerűnek is fogjuk találni.

A fehérneműeket kiegészíti a fehér háló-*főkötők* és *fürdőköpenyek* hosszú sora.

A fehér *kötényekről* külön tesztek említést a női ruhák közt.

Férfiaknál és nőknél a mai értelemben vett *kapca* mellett általános használatban volt mindkét században a különféle színű nyári és téli kötött *harisnya*. Hainnak leltárában 22 pár *angol* harisnya páronként 1 frt 78 den, 2 pár nagy hosszú lovagló harisnya à 2 frt 40 den, középszerű à 1 frt 50 den, 1 pár nagy gyermekharisnya à 45 den, kisebb veres à 30 den, fehér à 25 den, 1 pár fehér női harisnya à 75 den. számított. A Klein János hagyatékából (1596) eladott 18 pár régi téli női harisnya párja 53 denárral kelt el.³⁾ Ziegelbriez Kristóf özvegyének (1623) 2 pár sárga, 2 pár veres, és 1—1 p. fekete, barna testszín és zöld harisnyája volt.⁴⁾ — Ha azonban tekintetbe vesszük, hogy Zableri Jóbnak 2 pár nagy fekete harisnyája 7 frt 20 denárt ért, hihető, hogy csak a vagyonosak vehettek hosszú, térden felül érő harisnyákat.

1) u. o. 637/14 sz. 2) W. B. B. 196. 3) Vlt. 637/9 sz. 4) u. o. 1118/13 sz.

b) *Férfi ruha.*

A lőcsei polgárság német eredetének csak természetes kifolyása volt, hogy századokon át ragaszkodott ősi viseletéhez. Idővel megkedvelvén a fényes magyar ruhát, a vagyonosabb és előkelőbb polgárok, kik gyakrabban érintkeznek vala a magyar királyi és erdélyi fejedelmi udvarral s a magyar főurakkal, ruhátáraikat nem csak bőven ellátják magyar öltözékekkel, hanem azokat nagy előszeretettel is viselik. A magyar ruha iránti előszeretetnek egyik legfőbb ébresztője volt az, hogy a XVI-ik század politikai küzdelmeiben belátták az erdélyi fejedelmek által hivatalos nyelvül bevett magyar nyelv tanulásának szükségét s többen a sárospataki iskolában tanítták fiaikat, kikben megmaradt aztán a magyar érzelem mellett a magyar ruha szeretete; és visszaemlékezve a magyar nőkre, kétség-kívül itthon is szerették látni azok dívatát. A XVII-ik században már gyakran kelle a tanácsnak hivatalos tekintélyét latba vetnie, hogy az ősi viseletnek tiszteletet és érvényt szerezzen. A bíró és tanácsnokok, ha a városházán megjelentek, a magyar »Rock« fölé felölték a német szabású köpenyt.¹⁾ A tisztviselők a hivatalos ülésekre büntetés terhe alatt tartoztak a meghatározott öltönyt felöltöni. 1620-ban pedig a bíró és a tanács elhatározta, hogy minden tisztviselőnek, legyen újjas *Rockja*, s aki a nélkül jelenik meg, fizet egy pint bort épp úgy, mint a tanácsnok ha nem dugja ki karját a Rock újján. 1656-ban Spillenberger Jónás gyógyszerész mint városi képviselő »a tisztességes szokás ellenére« nem járt német köpenyben, hanem mentében és piros czizmában jelent meg a gyűlésen, a miért 40 itce bort fizetett bírságul.²⁾ Midőn 1675 jun. 27-én Holló Zsigmond kir. biztos a városi hivataloknak katolikusokkal betöltése végett Lőcsére jött, s a bírótól német nyelven üdvözlötve felszólítja a hatóságot, hogy magyarul értekezzék vele, azt válaszolák neki, hogy ők németek lévén mint azt *ruházatukon* is láthatja, másképp mint németül nem beszélhetnek vele.³⁾ — És mégis, hogy ez alkalommal a tanácsot felerészben katolikusokkal kelle a megyei nemesség sorából betölteni, — mint Hain írja⁴⁾ — »a német köpenyek és alacsony cipők

1) Hain Bevez. 2) Straff-Büchel VI. 3) u. ott. 789 l. 4) 893 l.

(Niederschuh), melyekben a tanács-urak a templomba és a tanácsházba *ősrégi* német szokás szerint járni szoktak volt, elhagyattak, bármennyire ellenezte is azt a képviselő-testület.⁶

A magyar úrak nem akarták felvenni a nekik szokatlan öltözetet; azonban a politikai viszonyok változásával ismét visszahelyeztetett régi jogaiba a hivatalos öltöny.

A kétféle öltözethez a *lábbelinek* is kétfélének kelle lennie. A *cipőt* férfiak és nők egyaránt viselték. A tanácsnak hivatalos öltönyével említettük a »Niederschuh«-t. Ennek viseletét az ősi német szokás tartotta fenn, mi határozottan a németországi eredetre vall. Alakjára elfogadom azt, hogy egészen kivágott, »csak a láb szélét körülfutó, vagy magasabb a lábfőig nyúló lehetett⁽¹⁾ mint mai kivágott cipőink. A másik a »Schuh« névvel jelölt, bokáig érő cipő, mely fűzős volt és pedig drága zsinórokkal. Az ismert rendőri szabályzat a cselédeknek megtiltotta a cipőn drága fűzőzsinórok és rózsák használatát. A kivágott cipőket tehát rózsákkal, hihetőleg szallag és bőrből s talán aranyozott ezüstművekkel is díszítették. A cselédek irányában alkalmazott szigorú tilalom arra is enged következtetnünk, hogy a cipő-rózsák viselése csak az előkelők kiváltsága volt.

A *csizma* alakjáról híven értesít a lőcsei városház kapitányi hivataloszobájában levő 1677-ik évben festett 210 cm. hosszú és 150 cm. széles kép, melyen kerek asztal körül esküre emelt kézzel áll a bíró és a 12 tanácsnok, s előttük az előtérben még 3 alak. Az alakok magassága 42—48 cm. A kép azon időből való, mikor a hivatalos német öltözetet nem viselték. Az egyes alakok mind piros, sárga, fekete csizmákat viselnek. A csizma szára elől térdig ér, innen szabályosan görbülő vonalban úgy van levágva, hogy hátul rövidebbé lesz, s lefelé keskenyedve alul ráncba van szedve; valamennyi hegyes orrú és alig számba vehető lapos sarokkal van ellátva. Általános használatukat mutatja az 1698-iki rendőri szabályzat, mely szerint a sárga és piros karmazsin csizma szintén csak az előkelők kiváltsága gyanánt tűnik fel. A cselédek és gyermekek is viselték a kivágott cipőt és színes csizmát. Dierner Andrásné halála után 1600—1614-ig

¹⁾ Magy. cs. é. I. 86.

terjedő gyámi számadásban szolgálónak való „Niederschuh“ 15 den., fiúnak való 18—24 den.; szolgálónak való csizma 60—65 den.; a fiúnak vásároltak ára szintén 60—65 den. közt váltakozik, egy pár piros csizmája 27 denárba számíthatott. Idősb Probst Frigyes két fiának örökségéről szóló 1624—1638-ig terjedő gyámi számadásban 1 pár sárga csizma 1 frt 50 den. — 2 frt, 1 pár sárga „Stiefel“ 2 frt 40 den. — 2 frt 50 den.; kisebb csizma 70—90 den, a „Stiefel“ 1 frt 40 — 2 frt 40 denárba került. — A cipők ára 70 den. és 1 frt közt változik.

Férfi felső-ruhák: A német öltözeteknél leginkább a sötét színeket használták. — A német szabású *nadrágokra* semisch, böcken (?) morvaposztó használtatott leginkább. A drágább szövetek közül az atlasz egyetlen egyszer fordul elő Lang Kristófnál¹⁾ (1591), kinek fekete atlasz nadrágjához ugyan olyan Wammes tartozott. — A ruhák *zsinórzása* már a XVI. század második felében dívatos volt. 1590-ben meghalt Lőcsén Gallmeyer — alias Chinady — János kassai kereskedő. Kassa város hatósága június 29-én elismeri, hogy annak hátrahagyott *árúit* átvette. Azok közt említetik 13 $\frac{1}{2}$ vég selyem *magyar zsinór*.²⁾ — A magyar öltözetekhez tartozó nadrágok a városházán levő, fentebb említett képen mind testhez állók és egészen zsinór nélküliek; mi arra látszik mutatni, hogy a XVII. század második felében a nadrágoknak nemcsak „hátsó varrására nem tettek zsinórt“³⁾ hanem hogy azok egészen zsinór nélkül is hagytak. És ha az 1627-iki árszabások említenek is zsinóros nadrágokat,⁴⁾ azok kimentek később dívatból. A nadrágok közt van gránát, angol, hollandi sedrasia posztó. Janus Bálint hagyatékában⁵⁾ (1637) említetik egy zöld selyem rojtokkal és arany csipkéekkel ékesített zöld selyem öltöny, hozzávaló harisnyával, *nadrágkötővel* és zöld selyem köpenynyel; egy ezüst színű öltöny harisnyával, *nadrágkötővel* és hozzávaló fekete selyem köpenynyel, egy barna selyem atlasz öltöny harisnyával, *nadrágkötővel* és 3 selyem zsinórral díszített, fekete bárzsonnyal egészen bélelt pompás posztó köpenynyel; egy unziola selyem öltöny, köpeny nadrág és minden hozzávalóval; végre egy szép ruha, mely őfensége a fejedelemé (Bethlen Gáboré) volt s melyet 100 birodalmi tallér-

1) Vlt. 634/6. 2) u. ott. 637/4. 3) M. cs. é. 103. 4) u. ott. 5) Vlt. 1118/34 b. sz. a.

„Schaube“ „Scheibet“ „Schuppitz“ háromféle változata ugyanazon felső-ruhának, melyet férfiak és nők egyaránt viseltek. A Schaube = subára vonatkozólag olvasom: „hogy a suba névvel nevezett felső-ruhát valójában mi különböztette meg a mentétől, — alig lehet meghatározni. . . . Az nem lehet, hogy a régiek ugyanazon féle felső-ruhát nevezték volna felváltva hol subának, hol mentének; mert az egymásután következő ruhadarabok különböztetve neveztetnek suba vagy mente névvel. E tekintetben csak egyszer áll be zavar; midőn Bethlen becsúsei 1621-ben subának nevezik a Pálffy István által mentének jelölt . . . ruháját¹⁾. A régieknél gyakrabban találkozunk a nevek ilyen összezavarásával. Kassa hatóságának említett elismervénye két példányban van kezzeimnél. Az árúk közt ezek egyikében ugyanazon hiúz mállal bélelt, gránát posztóból való ruhadarab mentének, a másikban Schaubenek, ugyanottan egy fehér aba posztóból készült ruhadarab köpenynek, majd Schaubenek neveztetik. Talán éppen ezen zavar vezethetne a helyes megoldáshoz. Véleményem szerint a „Schaube“ = suba régente is oly formájú bő felső-ruha volt, minő a köznépiünk ma is használt „göndörszörű subá“-ja. Középen állott az a köpeny és a mente között, átvéve amattól a terjedelmes bőséget, emettől a szőrmét. De a subán a szőrme alkalmaztatott kívül és belül volt a posztóbélés, míg a menténél megfordítva. Ilyet többet találunk Triebel Györgynek (1591) 1 elül róka mállal, többi részében róka torokkal bélelt *fekete vidra* Schaubeja volt; a Lang Kristóf és Sauer Dorottya között kötött (1591) szerződésben 1 *furkas* Schaube 17 frt 25 denarra van becsülve; ugyanitt 1 rókaprémés *kihajtokával* ellátott és tengeri nyúllal bélelt *evet* Scheibelt és még egy másikat tengeri nyúllal bélelve²⁾ találunk; Berényi Györgynek (1656) „suba-mente“ névvel jelölt ruháját pedig igen találóan nevezhették így.³⁾ A subák készítése módjának egészen megfelel: kifordítva a szőrmés oldalt — suba, befordítva — mente volt. Különben ezen elnevezés már a XVI. század első felében is használtatott. Mármaros-Sziget városának 1548-ban kiadott és 1569-ben febr. 17-én megújított statútumában: „férfiúnak való *köntös-suba apró bőrekből*, melyet az szücs-mesteremberek csinálnak, 125 pénz; asszony-

1) Magy. cs. él. 132 l. 2) u. ott. 129 l. talállok hasonlókat említve. 3) u. ott. 132 l.

embernek való *mente-suba*, denár 40; nagyobb *bőrekből* csinált *suba*, mely térdig ér, denár 50.¹⁾

A *kihajtóka*, mely a nyakig gombolt mentén nem volt meg, a köpenynyel való rokonságra vall; azzal együtt német eredetűnek tekintem a Schaubet is, annál inkább, mert elébe téve gyakran találok a „deutsche“ és „schlesisch“ jelzőt. — Azon körülmény, hogy a magyar urak ruhatáiraiban a „suba elnevezést sokkal nagyobb számmal találjuk a női, mint a férfiaknak való felső-ruhák között²⁾ szintén azt látszik bizonyítani, amennyiben körülbelül a XVII. század első negyedéig a lőcsei polgároknak a Schaubé általánosan használt díszruháját képezte; a nők pedig még az egész XVII. századon át viselték. A XVII. század elején a mentéhez közeledve alakul át a Schaubé és külső oldalára kerül a szövet, belülré a szőrme.

A Schaubé újakkal és azok nélkül készített. Ez utóbbi az „*umbnchmende Schaub*“ azonos a magyar *hát-subával*.³⁾ Leginkább fekete és barna angliai, hollandi posztó, tsamlott, damaszt és csimazimból készítették a Schaubek, melyhez bélésül leggyakrabban róka és farkas bőrt vettek. Külsején díszített Schaubet egyetlen egyet sem találtam. A prémezést sem alkalmazták rajta külső szegélyül. A túlbőségen kívül ez és a gallér hiánya különböztethette meg a mentétől. Áruk 7—60 frt közt változó. Egy pár ezüst kapocs vagy gomb tartotta a nyaknál a Schaubet.

Kisebbitett alakja a „*Scheibel*“ = „kis suba“⁴⁾ s díszítésével már közelebb áll a mentéhez. Mint kiválóan női öltöny rövidebb és jobban a testhez simuló lehetett; rendszeren fekete vagy barna tsamlott, damaszt, atlasz és bárzsonyból készítették, s bélése meg díszítése, nemkülönben az ára is különféle. Hain Miklósnénak damaszt Scheibeljei közt volt: sziürke tengeri nyúllal bélelt és cóboly hajtókás 27 frtra, ugyanolyan posztó béléssel 41 frtra, 1 ~~sz~~lben (?) hajtókás kék posztó béléssel 45 frtra, — 1 má. k. ~~sz~~ltra, — 1 cóboly hajtókás róka mállal bélelve 48 frtra; Zableri Jóbnénak 1 selyen. hajtókás damaszt Scheibelje 20 frtra becsülve; — Ziegelbrier Kristóf özvegye (1623) pedig 1 arany paszománynyal szegélyezett, gyöngyökkel kivarrt — és 1 cóboly-

1) Századok 1870. 264 l. 2) M. cs. é. 133 l. 3) M. cs. é. 134. A mai fürtös gu-bák is újjasok és újjnéiküliek. 4) u. ott. 133.

lyal prémezett, őzmállal bélelt Scheibellel rendelkezett. A férfiak kisebb subája a „*Schuppitz*“ a magyar urak »subica« nevű öltönye¹⁾. Míg a nők drága szövetekből varratták Scheibeljeiket, a férfiak itt is beérték a posztó és pomasinnal. Némelyek azonban erre élénkebb színt is választottak. Ez és a mellen végig alkalmazott gombok a Schuppitzot már jóval közelebb hozták a mentékhez. A Poltz Margaretha és mostoha leánya közt kötött egyezés (1590) 3 frt 50 denárra becsült feketével bélelt kék Schuppitzot említ; ugyanitt 1 veres posztóból készültnek értéke 1 frt 25 den;²⁾ Mastrich Waltennek barna Schuppitzáján 17 ezüst-gomb volt;³⁾ Hain Miklósnak damaszt bélésű aranyozott ezüst gombokkal díszített Schuppitzája pedig 45 frtra becsültetett.

Minő volt a *dolmányok* szabása a XVI. században, arról leltáraink — melyek a ruhák alakja leírására egyáltalában semmi támaszpontot nem nyújtanak, — mit sem szólnak. »A XVII. század második felében a dolmányokat hosszúra és bőre szabták.«⁴⁾ A lőcsei városház kapitányi irodájában lévő, már említett nagy kép a XVII. század végén viselt magyar dívat tekintetéből igen érdekes. — Említettem, hogy (1675-ben) midőn a városi hivataloknak felét katolikus magyar nemes urakkal töltötték be, — ezek nem akarták felvenni a hivatalos német öltönyt s a polgárok kényszerültek magyar ruhát ölteni. 1682-ben visszanyerték a lőcseiek szabad tisztviselő-választó jogukat s szept. 24-én visszahelyeztetett a 1675-ben letett tisztikar s vele a régi hivatalos öltöny is. A kép tehát csak az 1675 és 1682-ik év közti időszakban ábrázolhatja a tanácsot hivatalos működése közben magyar ruhába öltözve. A képen levő (42—48 cm, magasságú) 15 alak mindenikén oly szabású dolmány van, mely derékon övvel levén leszorítva, a mellen megfeszül; az övön alúl a felső lábszárak felét eltakató rész azonban meglehetősen bőven áll mindeniken. Ezek tehát igazolják a szabásra vonatkozólag fentebbtett állítást, másrészt azt is mutatják, hogy nálunk a német polgárok a dolmányt éppenoly szabással viselték mint a magyar urak. Bárány Radvánszky Bélának azon nézetét, mely szerint »a *hosszú* dolmány sem ért egészen térdig, a *kurta* pedig csípőn alúl csak annyira nyúlott alá, hogy a hasat betakarja,«⁵⁾ — teljesen igazolva

1) u. ott. 133. 2) Vlt. 638/2 sz. 3) Magy. cs. é. l. 106 l. 4) M. cs. é. l. 106. 5) u. ott.

látom az előttem levő két képen. A Probstner úr birtokában levő képek hét alakja közül három visel oly rövid dolmányt, mely övön alúl csak a hasat takarja be. — A tanácsnokok képen ábrázolt dolmányok tehát *hosszak*, az utóbbiak pedig *kurták*. A kettő között a hosszúságon kívül még a szabásban is találók különbséget. A hosszú dolmányok ugyanis övön alúl bőveeknek látszanak, míg a kurták mindenütt szorosan a testhez simúlnak. E szerint tehát nem állhat meg azon állítás, hogy a dolmányoknál „a forma változása csak az alsó rész hosszabb vagy rövidebb voltában és az újjak alakjában rejlett.”¹⁾ — Az újjak alakja mindkét-féle dolmányon egyenlő: a válltól folytonosan keskenyedő a kézfőig, hol szorosan a testhez simúl. Innen egyrésze tovább folytatódik a kézfőn egészen az újjakig, úgy azonban, hogy a tenyér szabadon marad. Ezen kézelőnek nevezhető rész visszahajlítható és a dolmánytól rendesen eltérő színű kelmével van bélelve. A kézfőtől az újj belső- a test felé eső oldalán mély hasíték van, hogy a kéz kényelmesen belé férjen, mit gombokkal fogtak össze. — A dolmányok felálló alacsony gallérral bírnak s egészen körül vannak szegve zsinórral. Ezen szegélyen kívül más zsinór vagy sújtás díszítést sem a képek nem mutatnak, sem a leltárak nem említenek. Egyedüli gombkötő munka rajtok az összegombolásra való, a szegély zsinórral rendesen azonos színű kis hurkok és gombok. Hain Miklósnak veres damasztal bélelt barna dolmányánál meg van jegyezve, hogy az ezüsttel és ezüst gombokkal volt díszítve; mi alatt itten csak a szegélyt és a gomboló hurkokat érthejük. A nyaktól övig gombolt dolmányok mellén 12, 13, 14, 17, 18, az újj hasítékán 6, 10, 18 db különféle művű gombot találunk. A XVI. században k. p. csok és gombok a dolmányon vegyesen is előfordúlnak; Gallmeyernek (1590) barna gránát dolmányán ezüst kapcsolók és gombok voltak alkalmazva. Rombauer Sámuelnek²⁾ (1689) zöld hollandi posztóból készült dolmányának mellére 18, újjaira ugyanannyi ezüst gomb és 18 ezüst makk volt felvarrva; mi arra mutat, hogy a gombkötő munkával elkészített kapcsoló hurok mellé ezüst makk egy más alakú gombot alkalmaztak s így két sorjával látszott a gomb. Ugyancsak az ő barackvirág

1) W. B. A. 439 l. 2) W. B. B. 222 l.

színű hollandi posztó dolmányának mellén 30 ezüst gombot találunk; királyszínű angol posztóból készült dolmánya pedig selyem és aranyból szőtt gombokkal ékeskedett.

Ezekből látható, hogy gránát, feintuch, angol és hollandi posztóból és damasztból készített fekete, vörös, királyszín, sötét és világos kék, barna, szegszín (Nagel farbe) és barackvirág színű dolmányokat viseltek, mik nem egyeznek mindig a mente és nadrág színével. — A gombok és kelme minősége szerint változók az árak is. Schacherle Sebestytén¹⁾ (1651) vörös finom posztódolmánya 10 frt, a gombos barna gránát posztóból való 40 frt; a Hain-féle ezüstös 21 frt 60 denárra becsültetett.

A *mente* különféle formáival tüzetesebben megismerkedni akaró szíves olvasót a „Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században“ című jeles műre kell utalnom.²⁾ Itten csak a lőcsei polgároknál talált menték nyomán teszek az ott elmondottakhoz pár észrevételt. — A 124-ik oldalon „A mente formái szabás és hosszúság tekintetében különböznek leginkább egymástól. Apor Péter írja, hogy régenten meglehetősen hosszú, a horgas inig érő mentéket viseltek. Részben igaza van, mert csakugyan viselték a térdig vagy valamivel azon alúl érő hosszú mentéket. . . . A rövid mentéket azonban csak annyira kedvelték. Az Eszterházy-féle életnagyságú képek után ítélve félcombig érhettek.“ Az itten részben csak feltételezve állítottakat megerősíthetem a lőcsei városház nagy képéről. A 15 alak közül 12 visel térdén alúl érő *hosszú* és 3 nem egészen térdig érő *rövid* mentét. A mente rendesen bő, nem testhez álló szabású szörmével van bélelve. A hosszú mentéken a lehajlított keskeny szörme-gallérnak keskeny vonalban képezi folytatását a mente széleit egészen körülfutó prémezés; a rövid mentéken ellenben a szintén lehajlított keskeny gallér a dolmány szövetéből van készítve, s mindkettő szélét ugyanolyan színű zsinór szegélyezi, minő a gomboló hurok. A külső szörme prémezés egészen elmarad és ebben találok legfeltűnőbb különbségét a kétféle mentének. — Nehány szót még a „csonka újjú“ mentékről. — „Hogy ezeknek az újja a kézfélig vagy csak könyökig ért-e? megbízható források hiányában nem határozhatom meg — írja br. Radvánszky.

1) W. B. B. 223. l. 2) 124 s. köv. l.

Magában a csonka elnevezés és az, hogy Bethlen Gábor ruhái között egy félkéz csonka újjú mente fordul elő, inkább azt engedné következtetni, hogy rövidebb volt mint a dolmány újja; ha pedig az újjatlan és a hosszú újjat vesszük kiinduló pontul, akkor a közép-mértéket a kéz végénél találjuk meg.¹⁾ Azt hiszem ezen kérdésre is adhatok kielégítő választ. Képiünkön 12 alakon van az újjasmente a dolmány fölé az újjba húzottan felöltve. Kivétel nélkül mindeniknél körülbelül jó tenyérnyi szélességben kilátszik a dolmányé a mente újja alól. E szerint az újjatlan és hosszú újjú mente közt álló csonka mentének olyan újjai voltak, melyek válltól kezdve végig egyenlő szélesre szabva a kéztőn felül tenyérnyi magasságban végződtek.

A skarlát, sója (schewo), különféle posztó és a »tartersche Zeug«, hiúzzal, rókamállal, farkassal, dupla tafotával, bogasiával és török tsamlottal bélelve használtattak mentékre. Díszítésül alkalmazták az áttört művű nagy ezüst- és a gombkötő munkával selyemből, arany és ezüsből készített gombokat és széles gombszárakat (»Pettlitz«). A lőcsei gombkötőknek remekbe is selyemből aranynyal vagy ezüsttel *magyar módra* szövött 12 pár virágos gombot vagy gombszárat kelle készíteniök,²⁾ mit a városban csak céhbeli mestereknek volt szabad árúlniök.³⁾ A polgárság tehát csak itthon készített gombkötő munkát vásárolt. A gombokat olykor a laposra vert négyszögű, fehérén hagyott vagy aranyozott ezüst kapcsok helyettesíték. — A menték értéke szintén különböző: 20, 25, 40 sőt Hainnak arany gombszárás mentéje 75 frt, ugyanannak török tsamlottal bélelt nyári mentéje 20 frt értékű volt.

A dolmányt derékban *övel* szorították a testhez. Legegyszerűbbek a cérnából és selyemből német és magyar módra szövött és kötöttek. Ezeknek kétféle fajtát ismerem: a széles paszomány- és a keskenyebb úgynevezett zsinórvet. Vörös, kék, hamúszín, barna, zöld stb., a ruháknak megfelelő színekben készült selyem övek ára 5 frt 40 den. és 18 frt között változott. A gyermekeké sokkal olcsóbb. Bárzsonyból is készítettek öveket. Elengedhetetlen díszök és szükséges kellékek az egy vagy több párban alkalmazott ezüst kapocs volt; ritkább a maic dísz-

1) M. cs. é. l. 126 l. 2) 1634 okt. 11-én megerősített céhszabály. 3) u. ott. 5 p.

tés. Csak Rombauer Sámuel karmazsin vörös cérna övén találunk aranyozott ezüst maicot.

A nadrág, dolmány, öv és mente színei egy-egy öltözetten ritkán egyenlők.

A magyar urak ruhái közt a mai *bunda* névvel nevezett posztóból készült és szőrmével bélelt nagy felső öltönyt úgy látszik nem találni. Bunda-féléül az egészen »szőrben kidolgozott« gerezna említetik.¹⁾ A lőcsei polgárság a bundának többféle nemével rendelkezett, melyek a nagyságban különböztek. Ezt különbözteti meg a »Pelz« és »Pelzl« elnevezés. A Dierner István (1645) ruhái közt lévő 1 damaszt, 1 mohár és a másoknál is található »anziehendig« bundácskák után ítélve, mint-hogy csak ezeknél találjuk az említett jelzöt, a kisebb bundák ujjakkal voltak ellátva; a nagyok habár említve nem találom szintén lehettek újjasok. Sajátságos neve a *mellénynyel* (Wiest) *ellátott bunda*. Ez úgy lehetett varrva, hogy belül egy újjatlan mellényforma ruha-darab voít a bundához erősítve, melybe ha bedugták a kezeket, a különben újjatlan bunda nem eshetett le a testről. Düll Jánosnak (1665) virágos bárzsony mellényes, 25 frt értékű nagy tsamlott »umbkotsch« bundája volt; özvegy Geidos Annánál (1642) pedig egy 2 frt 50 denárra becsült, női bundára való fekete vászon „Überzug“-hoz barchent mellény tartozott. — Az »umbkotsch Peltz«, melynek határozottan német eredetére vall a csaknem mindig eléje tett »schlesisch« jelző, egyszerűen a vállra vethető s talán a fenntebb leírt módon mellénynyel ellátott könnyebb, bunda alakú ruha lehetett, mit abból következtek, hogy az többnyire a női ruhák között s ottan is legtöbbször a kicsinyítő »Peltzl« nevén fordul elő, s csak egy esetben, kivételesen jeleztetik nagynek. Ára 3—10 frt. Düll Jánosénak árát a bárzsony és tsamlott szövet emelte 25 frtra. — A szőrmével bélelt »Schlaffpeltz«-et csakis igen vagyonos polgárok-nál találjuk. Rendeltetése ugyanaz volt, mint a mai (magyarosan?) Schlaffrocknak nevezett ruhánké. A bundára való »Überzug«-ról nem tudom határozottan mit tartsak. A név arra mutat, mintha az a bunda kímélése végett arra vehető porköpenyeg-féle ruhadarab lett volna. Azon körülmény azonban, hogy

1) M. cs. é. 137.

a Geidos Annáé mellénnyel volt ellátva, a Lang Kristófnál (1591) találhatóak pedig a mellét vörös bárzsony prémezés ékesíté, — inkább azt tétélezteti fel, hogy azt a drága női ruháknak a szőrtől való megoltalmazása céljából a bunda alá vették. Színe mindig egyezik a bundáéval.

A bárzsony, róka, farkas bőrrel bélelt férfi bundákra szürke, barna, fekete vagy mákszínű morva posztó, tsamlott és mohár használtatott. A nők ezeken kívül vörös, barackvirág és más élénkebb színű tabín, damaszt és tafota szövetet is vettek.

A bundákra gombkötő munkával készült gombokat és gomboló hürkokat alkalmaztak. Hain Miklós egyik róka mállal bélelt barna bundáján mákszínű hürkok, a másikon ugyanolyan gombok voltak; amannak értéke 60 frt, ezé 14 frt.

Mint hogy a nőknél a mentét is a bunda helyettesíté, természetesnek fogjuk találni, hogy a női bundák díszesebbek is. Hainnének szürke tengeri nyúl béléssel ellátott, vörös bárzsony kihajtokás tafota bundája, valamint ugyanolyan béléses, cóboly kihajtokával ékített génuai tafota bundája 30—30 frtra, szintén tengeri nyúllal bélelt fekete damaszt bundája pedig 70 frtra becsültetett. A szegényebbek ellenben feketére festett vászon bundákat viseltek.

Ezen általánosan viselt ruhák után még pár szót az újjatlan *mellényekről*. — A magyar urak „egy a deréktől a vállig terjedő, hátat és mellét betakaró, manap mellénynek nevezett újjatlan ruhadarabot“¹⁾ ügylátszik nem viseltek. Ennek általános használatát a német polgároknál sem tudom kimutatni; de taláunk egyes darabokat „*Wies*“ néven említve. Újjak nélküli Wammes, mi megfelel a mai mellénynek, szintén említetik. Lehet, hogy nyárban munka közben így használták a Wammest s némelyek aztán a tanács-ülésbe is elmentek benne. Ez ellen hozhatta 1620-ban a bíró és tanács azon határozatot, hogy mindenik tanácsnoknak legyen újjas Rockja s a ki a nélkül jelenik meg, fizet — 1 pint bort.²⁾

A férfiak német öltözékét kiegészítette a *sípka* és *kalap*; a magyart a kalap és kalpag. Leginkább morva dívatra készített bárzsony, damaszt és posztó sípkákat viseltek. A „magyar“

1) M. cs. é. 105 l. 2) Straff Büchel. VI.

kalapok¹⁾ ritkábbak. Német formájúak a téli és nyári széles kalapok, valamint a Probstner úr képén ábrázolt tanácsnok fején levő, két oldalt magasan felhajlított karimájú kalap is. Ezeket cóboly, menyét és más prémekkel szegélyezték.²⁾ A magyar urak viselte kalpagokat Berényi György németeknek nevezi.³⁾ Lőcse polgárainál is találunk a XVI. században több »kalpag« elnevezésű főveget, melyet az egész XVII. századon át is folytonosan viseltek; s a többször említett 1690-iki képen lévő 7 magyar ruhás alak mindenikének szintén az van a fején. — Vidra, cóboly, menyét és más bőrből olyan formára készítették, minők a mai női kalapok, tetejét pedig színes bárzsonyból hosszú zacskó alakúra varrták, melyet vagy begyűrve vagy hosszan lelógva hordtak.

Keztyűket férfi és női ruhatáruk egyaránt említenek. A téli keztyűk farkas és más szőrmével béleltek. Hain boltjának leltára a keztyűk különféle alakjával ismerteti meg. Itten (1653) 1 pár ambra-keztyű 1 frt 30 den., barna római 70 den., fehér római 35 den., feyl 35 den., tengeri nyúllal bélelt 1 frt, és más selyemmel hímzett 1 frt 20 den., kék selyemmel hímzett 1 frt 80 den., barna, pászománnyal és selyem rojtokkal díszített párja 2 frt 50 denárral van felvéve.

c) *Női ruhák.*

Korunkban a nők fényűzése ellen gyakran súlyos vádak emelteknek. Habár nem is éppen alaptalanok azok, de nagyon téved, aki hozzá teszi: nem volt az úgy hajdanában! És mégis, igaza van; mert mai polgári középosztályunk nőinek fényűzése — hála az égnek! — messzire mögötte marad annak, melyet a XVI. és XVII. század polgárnői kifejtettek. Nem bocsátkozom ugyan a használt szövegek egyenkénti leírásába;⁴⁾ de még sem akarok mellőzni egy, a szövegek beszerzése helyére és árára élénk világot vető árjegyzéket. Hain Miklós nagykereskedő ártírnak leltárából (1652) állítom össze e kivonatot. *Bárzsony: luckai* (luckeser) karmazsin, vörös, királysínű, feyl, barna, közönséges, zöld, fekete »3 harig,« virágos, nyers rófe 5 frt 25 d.-tól

1) Leírásukat l. M. cs. é. 145 l. 2) 1698 jun. 28, rendőri szabályzat 18 p. Századok 1880. X. 883 l. 3) M. cs. é. 146 l. 4) Az azzal megismerkedni óhajtó olvasót utalom a Magy. cs. é. I. 169 stb. old.

8 frtig; — *genuai* vörös, 2 és 1½ harig fekete, retrozierter, halb retrozierter 3 frt 60 d.-tól 5 frt 28 d.-ig; — *modénai* veres, zöld, fekete 2 frt 88 d.-tól 3 frt 44 d.-ig. — *Atlasz: florenci* karmazsin, veres, királyszínű. közönséges, hajsínű, meggyszínű, virágos rófe 2 frt 75 d.-tól 3 frt 63 d.-ig; — *genuai*-féle karmazsin, veres, feyl, barna, szegbarna 2 frt 80 d.-tól 3 frt 63 d.-ig. — *Damaszt: genuai* királyszínű, zöld, virágos rófe 2 frt 88 d.-tól 3 frt 13 d.-ig; — *luccai* feyl, barna, virágos, meggyszínű, kék, zöld, fekete, virágos 2 frt 16 d.-tól 3 frt 25 d.-ig. — *Dupla tafota: szegfü* színű, barna, kék, zöld rófe 2 frt 28 d.-tól 2 frt 76 d.-ig. — *Egyszerű tafota: karmazsin*, veres, királyszínű, veresbe menő kék, veresbe menő arany, ugyanolyan »genetz^k, sárgába menő zöld, vetés zöld, fü zöld, fekete rófe 2 frt 15 d.-tól 5 frtig; legdrágább a fekete. — A legközönségesebb egyszerű, fehér és kék tafota rófe 24—30 d. — *Tsamlott* különféle színekben rófe 70 d.-tól 1 frt 50 d.-ig. *Pomasin* 45 d.-tól 1 frtig. — *Török mohár* 40 d.-tól 54 d.-ig. — *Perzsa* mohár 70 d. — *Vorstatt* 70 d. *Mezolán* 22½—35 d.-ig. — *Hamburgi trieb* 1 frt 32 d. — *Dancigi* mohos trieb 81 d. — Cérnás és félselyem *legatur* 60—90 d. — Különféle színű *koronarása* (kronrasch) 1 frt 18 d. — 1 frt 64 d. — Fehér és fekete *barchent* 30 d. — Különféle színű *perpetuan* 90 d. Veres és kék török *bogasia* 30—50 d. — Morva, freybergi titscheini *posztó* rófe 40—60 d. — Ha ezekhez vesszük a ritkábban használt *skarlátot* a „*tatersche Zeug*“-ot, *tarcolánt* (terzenel), *stamelint*, *csimaszint*, *pokotsint*, *selymet* és *kánavászt*, együtt van a női öltözékekre használt összes anyag.

A lőcsei polgárnők ruházatára nézve nem állhat az, hogy »a XVII. szárad végéig szabály volt, hogy a váll és szoknya ugyanazon kelméből készült és össze volt varrva;«¹⁾ valamint az sem, hogy a szoknya kifejezésben »régí értelemben véve a váll és derék is befoglaltatott.«²⁾ Gyakori ugyan, hogy a *szoknya* és *derék* ugyanazon szövetből készítve egy darabot képez és egyszerűen »Rock« névvel jelöltetik, mint Licander Lórintz (1560) leányainak 2—2 gombos veres stamelin és kék »katheggen« Rockjai, melyeknél a gombok csak a derékra lehetnek alkalmazva. Sturm Gergelyné³⁾ (1586) fekete tsamlott szok-

1) u. ott. 183 l. 2) u. ott. 159 l. 3) Vlt. 637/2 sz.

nyájához azonban bárzsony derék (Wiest), vörös tsamat szoknyájához szintén bárzsony derék tartozott; Schneider Benedeknél¹⁾ (1592) ellenben már a szoknyától külön választva említetik 2 vörös női „Wiest”. Özv. Dierner Andrásné (1600) aransárga tafota szoknyáján 2 pár, egy másikon 1 pár 6—6 lat súlyú ezüst csat volt. Ennek alkalmazása a szoknyán csak úgy szükséges, ha az külön álló darab, különben fentartja a hozzá varrott derék. Meglehet azonban, hogy ezt így csak a német polgárság viselte nálunk; mert Triebel Gergely özvegyének (1591) narancsszínű atlasz *német* szoknyájához volt egy arany zsinórokkal szegélyezett válla (Bristel); szintén *német* tafota szoknyájához pedig külön derékkal rendelkezett. Ezen feltevés annál valószínűbb, mivel a magyar viselet a polgárság körében csak a XVII. században terjedt el nagyobb mérvben. — A XVII. században a szoknya (leginkább az ünneplő ruháknál) és derék vagy váll különböző kelmékből, az utóbbi rendszeren drágábból állítatott elő; köznapi használatra az olcsóbb tsamlott mohár, pomasin, posztó szolgált. A szolgálóknak az angol és hollandi posztót, koronarasát nem volt szabad viselniök. A tafotát, damasztot, atlaszt, bárzsonyt csak a vagyonosabbak szerezhették meg. — A gyászt kivéve, melyre fekete szöveteket használtak, rendszeren élénk színeket válogattak össze; találunk aransárga szoknyákhoz ezüst paszmányokkal díszített vagy arannyal prémezett zöld-, vagy ezüst kapesos vörös bárzsony derekat; vörös szoknyákhoz aranycsipkés vörös, ezüst kapesos fekete vagy zöld bárzsony derekat; kék szoknyákhoz vörös derék, bíbor színűhöz zöld, zöldhöz narancsszínű, barnához vörös tartozott s ezenkívül még számos más változatban kombinálták a szoknyák és derekak színét. A szövetek összeállításáról ugyanaz mondható.

A szoknyák *díszítését* az alján egy vagy több sorban körül futó szórme, bárzsony vagy zsinór prémezés és a csipke képezte. Spillenberger Sámuelné dupla tafota szoknyájának szegélye szórmevel, Seltenreich Katharináé tar bárzsonnyal, Poltz Margaretháé egy sor arany szegélylyel, Hain Miklósné damaszt szoknyája 4 soros ezüst, lucai zöld bárzsony szoknyája 5 sor arany és ezüst zsinórral volt prémezve. Meltzel János csütörtökhelyi ev.

¹⁾ U. o. ott. 627. l. sz.

lelkész leányának anyai részbe kapott szoknyái közül kettőt arany csipkével és egyet paszomány zsinórokkal díszítettek ;¹⁾ a Raich Gáspárné leányainak jutott szoknyák egyikét arany, másikat kis ezüst galaunok ékesítették.²⁾ — A szoknyákat a csípőn *kapcsok* tartották össze.

A szoknyákhoz tartozó *derékra való ruha* kétféle: a „*Wiest*“ a nyaktól övig érő, itten a testhez szorított újjas derék, melyet a mellen legtöbbszörre kapcsok tartottak össze. Ezt már a XVI. században is viselték s az egész XVII századon át fenn-tartotta magát. Özvegy Windisch Katharinának³⁾ (1600) „Halbe Wiest“je úgy látszik kivágott újjas derék volt és ez képezhette az átmenetet az újj nélküli kivágott derék, — a „*Bristel*“-hez, mely a derékra való ruhák másik faja. A XVII. század második felében találom említve a Bristelt, mely azonos a magyar úrnők által „*pruszlik*“ néven is nevezett⁴⁾ vállakkal, véleményem szerint helyesebben mondva mellényekkel. Köznépünk a pruszlit ma is régi alakjában viseli. Ez elől a nyakon s ennek megfelelően hátul is ív alakban kivágott, a mellet és hátat eltakaró, a vállon keskeny tartóval összefoglalt ruhadarab, mely a mellen kis karikákban járó fűző zsinórral húzatik össze. Ennek változata a XVII. század vége felé divatba jött „*Mieder*“. Ez az előbbi-től abban különbözhetett, hogy halhájakkal látták el, amivel a test feszesen tartására tették alkalmassá. Már 1653-ban találok Hain Miklósnál 14 lat nagy halhajat à 2 frt 58 den. és 8 lat kicsinyt à 6 den. feljegyezve. A ruhaderekak leginkább bárzsony és damasztból készítvék, díszítésük a szoknyáknál sokkal díszesebb. Triebel Gergelynének (1591) narancsszínű atlaszból való német szoknyájához tartozó Bristelje arany zsinórokkal szegélyezett; Gerloch Gáspárné⁵⁾ (1600) vörös tabin szoknyájához arany zsinóros vörös bárzsony Wiest, Guttmittels Gergely⁶⁾ (1634) hagyatékában egy barna tabin szoknyához arany-, egy sárga tafota szoknyához pedig ezüst paszománnyal díszített vörös bárzsony Wiest tartozott; Guttmittels Zakariás holmija közt 2 db. arannyal prémezettet jegyeztek föl.⁷⁾ A Klötzl János hagyatékában⁸⁾ (1642)

1) Weisen Buch A. 453 l. 2) U. ott. 488 l. 3) Vlt. 637/19. 4) M. cs. él. I. 193 l. 5) Vlt. 637/18 sz. 6) U. ott. 1121/13 sz. 7) U. ott. 1118/21 sz. 8) Weisen Buch A. 102 l.

említett virágokkal redőzött barna atlasz ruhának narancssárga bárzsony dereka arany zsinórokkal volt kivarrrva; Rombauer Sámuelnének (1689) aranyozott ezüst zsinóros Wiestje arannyal, Meltzel Jánosnének (1690) egyik arany paszományzsinórral prémezett Wiestje szintén arannyal, a másik pedig ezüsttel hímeztetett ki. Novák Melchior¹⁾ (1697) és Raich Gáspár²⁾ (1697) zöld bárzsony és zöld tabín Miederein ezüst zsinór gyűrűket és az elsón keskeny arany paszományt, a másikon arany csipkékét találunk.

Az *előköttők* használata mindkét században általános. Poltz Margit leltárában (1590) 6, Tricbel Gergelynében (1591) 24 dbot jegyeztek fel. Ezekben is csak a XVII. század folytán kezdenek nagyobb fényűzést kifejezni, midőn a drága ruhákhoz illően különféle színű damaszt, selyem, koronarása és tafotából arany csíkokkal, arany és ezüst csipkéekkel díszítve készítették. — A lőcsei polgárnők előszeretettel a gazdasszonykodás iránt a nagyobb számmal előforduló „*Schürtztüchel*”-ek dícsérik. — A köttők értéke 5—15 frttal jegyeztetett fel. A fehér vászon előköttők különféle színű selyemmel és cérnával hímeztettek, vagy fehér csipkével szegélyeztettek. Hain Miklósnének selyemmel kivarrott fehér lengyelvászon előköttője 7 frt 50 denra, másik ugyanolyan 2 frt 50 denárra becsültetett. Az árak nagy különbözetét hihetőleg a hímzés különfélesége okozta. Előköttőkre való hímzett munkát már a XVI. században is lehetett készen venni.

A hímzésre használt sodrott-aranynek márkája 30 frt 60 d., az ezüsté 27 frt, a majlandi sodrott-aranyé 20 frt 40 d., a vontarany latja 3 frt, az ezüsté 1 frt 80 d., a tiszta és cérnával kevert hímző selyem latja pedig 35—60 denárral számítottatott fel 1653-ban.³⁾ — A prémezés és más díszítésre használt csipke, zsinór és galand (gallon) ára következő: 1 lat finom széles arany csipke 2 frt 20 d., keskenyebb 1 frt 83 d., ezüst arany és ezüsből vegyítve készített csipke márkája 16 frt 10 d., fekete selyem csipke rófe 33 d.-tól 1 frt-ig. — Keskeny arany sújtás (spar) zsinór latja 1 frt 40 d., az ezüsté 1 frt 30 d. — *Nápolyi* fekete és színes zsinór fontja 9 frt 6 d.-tól — 11 frt 20 den.-ig. *A frankfurti, dancígi, bécsi, lengyelországi* különféle minőségű, és

1) U. ott. 487 l. 2) U. ott. 488 l. 3) U. ott. 242—255 l.

színű zsinórok rófe 5—9 d. Az arany gallon rófe $4\frac{1}{2}$ d. — A *selyem, atlasz és tafota* szallagokat Nürnberg, Augsburg, Köln, Bécs, és Franciaország; a paszomány zsinórokat szintén Nürnberg és Frankfurt szállították. Az arany paszomány latja 44 frt. — Ismételnem kell azonban, hogy zsinórt, selyem, arany, ezüst paszományt a löcsei gombkötők is készítettek.

A kisebb *kimenő* felöltönyök közül a magyar úrnőknél a XVI. század vége felé divatba jött *Janker* nevű spanyol kötöst¹⁾ csak a Lang Kristof és Sauer Dorottya közt (1591) kötött szerződésben találok egyetlen egyszer említve »Jencker« név alatt, mely a német polgárnők körében e szerint nem igen hódíthatott. — A XVII. század elejéig használt kisebb felső öltöny volt még az atlasz, bárzsony, tsamlotból aranyzsinórokkal díszítve készített „*Jebchen, Jepichen, Jöpgen*“, minőt Höllner Benedeknél (1589) 2 frt 80 d.²⁾ és Rheiman Mártonnál (1607) 5 frtra becsülve jegyezték föl.³⁾

A selyem, bárzsony és cérnából készült női *övek* egészben véve hasonlítottak a férfiak által viseltékhez. Az ezüst kapcsok és csatokon kívül gyöngy és „*Schmelz*“ díszítést alkalmaztak rájuk. Dierner Andrásné (1600) nagyobb gyöngyös öve 9 frt 50 d., a kisebb 1 frt 25 d.-t ért — A gombkötőkön kívül a céh keretébe nem tartozó nők is készítettek öveket. A képviselő testület 1691 február 5-iki előterjesztése (13 p.) kéri a tanácsot, hogy azon nőket, kik télen át *öveket kötnek*, nyáron át pedig csak lopnak, útasítsa ki a városból.⁴⁾ — Az 1698-iki rendőri szabályzat pedig mutatja, hogy a nők az ily öveket hosszan lelógva viselték.

A rendkívüli rövidség, melylyel a leltárok az egyes ruhadarabokat említik, igen megnehezíti a 22-féle változatban talált *főkötők* leírását. A magyar úrnők nagy fényűzését a drágakövel való díszítésben nem utánozhatták a polgárnők; de formáját a ruhákkal együtt kétségkívül azoktól vették át. — Az *arany főkötőket* különféle értékű vont és sodrott arannyal szőtt szövetből készítették. A XVI. század közepén már általánosan viselték azokat minden díszítés nélkül. A XVII. századbeli aranyfőkötők gyöngyökkel, gránáttal, arany-, ezüst-, sárgaréz pillangókkal (Flindern)

1) Marv. es. é. 202 l. 2) Vlt. I 34/2 sz. 3) u. ott. II 18/2 sz. 4) Protoc. sessidnum Vlt.

és vert arany meg ezüst boglár lemezekkel díszítettek. A fényűzés legkifejlettebb korában a XVII. század közepén sem találunk 45 frtnál drágább főkötőt; mi ugyan nagy érték, de a magyar úrnőkéi árához viszonyítva csekély. A lőcsei polgárnők főkötőikre egyáltalában nem alkalmaztak drága köveket; az arany pillangók, lemezek is csak 1 és $\frac{1}{2}$ próbás aranyból készültek s így értékük latonkint 1 frt 40 d. — 2 frt 31 d. volt; a réz pillangók kötegjét pedig 54—80 denáron árúsíták. A rózsagránátnak színórja 40 d., a kisebb szemű ezüst-gyöngy kötegenként 45 d., a nagy 1 frt 70 d.; a legdrágább Schmelznek kötege 2 frt.¹⁾ Ezen aránylag olcsó díszítéssel is takarékosan bántak; csak Zableri Jóbné 45 frtos arany főkötőjénél említetik, hogy az gyöngyökkel volt *kivarrva*, azaz a gyöngy sűrűn alkalmaztatott rajta; míg a többi egyszerűen gyöngyös és gránátos arany főkötőkre csak egy sorjával alkalmazták a gyöngy és gránát díszítést. Az arany főkötőket magyar és német módra készítve egyaránt viselték. — A Greff Lórintz hagyatékában (1638) „*bergstetterische*“ és a Hirschorn Jánosnál²⁾ (1634) „*naisoller*“ jelzővel feljegyzett arany főkötők, minthogy más darabok egyszerűen német főkötőknek neveztetnek, arra mutatnak, hogy hazánk északnyugati bányavárosaiiban a németországiaktól eltérő, egészen önálló formára készített főkötőket viseltek a XVII. században. Minthogy a főkötők egy formáját egyenesen *besztercebányainak* nevezik, a felvidéki német polgárnők divatának Párizsa ekkor a gazdag Besztercebánya lehetett; vagy hogy a németországi divat Bécsből Pozsonyon és a bányavárosokon keresztül terjedve, már átalakított formában jutott Lőcsére. A *rózsás* aranyfőkötőket vert arany és ezüst lemezekből összeállított rózsákkal díszítették. Zableri Jóbnénak (1665) vörös arany »Püschel« (Büschel) főkötője, nem tudom határozottan, csak kontyra való volt-e, vagy vörös selyem szövetből készült és aranybojtokkal vagy szallag-csokrokkal díszítetett-e? Ezen utóbbit azért tekintem valószínűbbnek, mert ugyancsak az ő »gepischelte« (gebüschelte) főkötője azt hiszem csokros volt s több arannyal vagy ezüsttel átszótt és pettyegtetett (»ingesprengt«) főkötő mutat arra, hogy a különféle selyem és bárzsony szöveteket arany fo-

1) Hain Miklós boltjában 1653. 2) W. B. B. 204 l.

nallal átvonogatták és pettyekkel látták el s így készítenék belőlük főkötőket; a „*Bendelhaube*“ pedig egyenesen szallagcsokrok-ból összeállított.

Ismét más változat az egészen aranyból s az arany és ezüsből vegyítve *kötött* főkötő, melynél az arany és ezüst szálakra húzogatták fel a gránát szemeket. Ennek válfajai a különféle színes selyemből kötött főkötők. — »Hajból vert . . . főkötőket a XVII-ik században élő egyes (magyar) úrnők viseltek.«¹⁾ — Az idézett helyen Thurzó Zsuzsa és Monaki Erzse ruháinak 1603 és 1630-ban felvett leltárai alapján találok ezen állítást. Wallis János lőcsei kereskedőnél 1599-ben említetik 12 db. „*Haarhaube*“. Minthogy ezeket a közelebbi korban sem a magyar úrnőknél, sem a német polgároknál nem találjuk említve, a hajból vert főkötőket kizárólag csak a XVI-ik század divatának kell tekintenünk s egyes darabok csak onnan maradtak át a következő századra. — A különféle kelméből készített főkötők közt első helyet foglalnak a XVII. században legdívatosabb *rózsás* főkötők. A 2—12 frt értékű *fekete selyem* főkötőkre arany és ezüst rózsákat és rózsácskákat raktak, s aranynyal meg »Pállettel«-ekkel varrták ki. Ugyanilyen kivarrással díszítették a különféle színű *tafola* főkötőket is. — A finom *posztóból* készített főkötők festett munkával (»mit gemahlter Arbeit«) és színes selyem hímzéssel látattak el. — *Üveggel* (üvegyönggyel?) díszített főkötőt említ (1591) Lang Kristóf leltára. — Télire *szörme* főkötőket is viseltek. A XVI-ik század végén (1591) Láng Kristófnál 1 menyéttel bélelt, a XVII-ik században pedig több *evet* főkötő (Fehhaube) van feljegyezve. — A Düll János hagyatékában (1665) talált, 15 frt 25 denár-ra becsült 9 db. »*Oberhaub*« talán, a drága főkötők bevonására szolgált.

A főkötőkhöz alkalmazott »*Goller*« azonos rendeltetésű volt a magyar úrnők által viselt *fedelekkkel*.²⁾ Ezen a főkötőkhöz tartozó galléroknak célja a fejnek homlok fölött és oldalt a főkötő által fedetlenül hagyott részét befednie. Lőcsén különféle színű kelméből szabták s köröskörül csipkével és kivarrással ékítették. Erre vonatkozik az 1698 június 20-iki rendőri szabályzat³⁾ azon pontja, mely a nem-előkelő rangú nőnek megtiltja a fátyol

1) M. cs. é. 247. l. 2) M. cs. é. 239 l. 3) Századok 1880. 833 l.

alatt aranycsipkét viselnie. — A női főkötők díszítésére szolgált még az arany fonalból recésen kötött »*Leimel*«, melyet különféle, a főkötő kelméje színének megfelelő bárzsony alapon varrtak a főkötőkre.

A *fátyol* viselését csak az előkelő rangú polgárnőknek engedték meg.¹⁾ A fátyol szövetnek röfe csak 20—30 den. ugyan; de ha a Hain Miklós boltjában volt 18 frt értékű *tar-kán kivarrott* csinvat (Zwilich) »Schleier«-t tekintjük, látjuk, miszerint a szövet olcsósága mellett is találtak rá módot, hogy a fátlyolt tiltandó fényűzés-tárggyá tegyék.

A fehér vászon és csinvat *fejkendők* mint kevésbé értékesek házi foglalatosság közben használtattak s csak ritkán jegyeztettek fel. Azonban egyes előkelő gazdag polgárnők kendőiket arannyal kivarrott alakokkal (mit goldener Form) és selyem hímzéssel is díszítették, sőt arany és selyem fonallal átszőtt és hímzett török kendőt is hozattak.

A *párták*, gyöngyös és drágaköves *koronkák* értéke a magyar úrnők által viseltékét meg sem közelítette; de alakra nézve amazokéival egyenlők lehettek.²⁾

A nők által viselt, posztó és bárzsonyból készített, szőrmével bélelt *sipkák* határozottan német eredetűek. — A löncsi szüics-céh sipkák (Mütze) készítése miatt vádolta be a hatóság előtt 1686 dec. 30-án özv. Johann Tamásné, kinek védője felhozta, hogy Boroszlóban, Kreutzbergben, Danzigban és Németország más városaiban a női sipkákat házilag készítik a nők. Minthogy vádolttnak a szüics-céh már 1684-ben megengedte a női sipkák készítését, csak szőrmével ne bélelje azokat, s a szüicsöknek sem volt kizárólagos szabadalmuk női sipkák készítésére, — a tanács 1687-ben továbbra is megengedte neki a női sipkák készítését szőrmé nélküli.³⁾ — A löncsi polgárnők *kalapot* a XVI. században ritkán viseltek. A Lang Kristóf és Sauer Dorottya közötti szerződés (1591) említ 1 fekete bárzsony *női* kalapot, mely 10¹/₂ arany súlyú zsinórral, csatokkal és »Medei«-vel (medail) volt díszítve; Hain Miklósnénak meg széles nyári kalapja volt. A női kalapokra arannyal, ezüsttel, gyöngyökkel hímzett lapos

1) u. ott. 2) Leirásukat l. M. cs. é. 229—237 l. 3) Protoc. Sess.

és gömbölyű kalap-zsinórokat,¹⁾ aranyozott ezüst rózsákat²⁾ használtak díszítésül.

Az előkelő nők ruházatát kiegészítette a *keztyű* és egyes gazdagabbaknál a pávatollakból készített *legyező* (Pfoffen liegel wedl.).

Annak igazolására, hogy mai középosztályunk nőinek fényűzése messzire mögötte marad a XVII. század polgárnői által kifejtettnek, tekintsük meg néhány női ruha értékét. A női Scheibelék és más felöltőknek értékét már ismertetve, csak a szoknyák és derekakra szorítkozom. Hain Miklósnénál (1653) 1 meggyzínű damaszt szoknya bárzsony derékkal és arany pászománnyal 60 frt; 1 bíborszínű damaszt szoknya aranynyal prémezett zöld bárzsony derékkal 43 frt; 1 négy soros ezüsttel prémezett damaszt szoknya zöld luccai bárzsony derékkal 100 frt; ugyanily értékű királyszínű bárzsony derékkal bíró damaszt szoknyája; ellenben 5 soros arany és ezüst zsinórral prémezett luccai zöld bárzsony szoknyáját magában is 75 frtra becsülték. Zableri Jóbnénak (1665) arany zsinóros, zöld bárzsony derékkal bíró királyszínű szoknyája 80 frt; 3 db. damaszt szoknyája 70—80 frt, a negyedik 90 frt; török tsamlott szoknyája 45 frt; királyszínű koronarása szoknyája 35 frt; kék dupla tafota szoknyája 30 frt; arany zsinóros királyszínű bárzsony mellénye 25 frt. — Mutatványul elégnek tartok ennyit. Csak azt teszem még hozzá, hogy Hainnénak felső-ruhaneműi (az ékszereket nem számítva) 1033 frt; Zableri Jóbnééi pedig 1204 frt 40 d.-ra becsültettek.³⁾ Igaz ugyan, hogy mindkét nőnek férje gazdag ember volt; de a nő ruháinak értékét is beleszámítva Hain Miklósnak összes vagyona 16593 frt 74 denárt tett. A vagyon és a női ruhák értéke közt mindenütt hasonló arányt találunk. — A fiú és leánygyermek ruhái csak nagyságra nézve különböztek a felnőttekétől.

1) W. B. B. 176—177 l. 2) Wt. 1118/9. sz. 3) Hogy a ruhaneműek értékét pénzünk mai értékéhez kéllően viszonyíthassuk, ezen az életneműek egykori árát feltüntető táblát állítottam össze. A *gal jelölt években rendkívüli drágaság uralkodott.

Á r ú	1525*		1590		1599*		1601		1622*		1630		1654*		1655	
	frt	d.	frt	d.	frt	d.	frt	d.	frt	d.	frt	d.	frt	d.	frt	d.
1 köbői búza. . .	—	44	—	33	4	50	1	—	4	—	1	—	2	60	1	80
1 „ rozs. . .	—	33	—	50	3	25	1	—	3	50	1	—	2	—	1	80
1 „ árpa. . .	—	25	—	20	2	—	—	94	3	—	—	90	1	30	1	—
1 „ zab. . .	—	12	—	20	1	60	—	40	2	—	—	45	—	66	—	—
1 „ borsó. . .	—	50	—	80	2	50	—	—	—	—	—	2	—	—	1	50

6. Ékszerek.

A leírt drága öltözékeknek elmaradhatlan kiegészítő részei a különféle ékszerek. Az 1698-iki rendőri szabályzat a nem-előkelő rangú nőknek megtiltja: arany és ezüst csipkés és paszományos pártákat, a meztelen nyakon aranyláncot, gyöngyöket és korallt, gyöngyös paszományokat, drága zsinórzatot és más fényűzés-cikkeket viselniök.

Az arany ezüst zsinórzatról és prémzésről a ruháknál már történt említés, valamint a kalapokon viselt széles és gömbölyű arany és ezüst zsinórokról is. A tiszta aranyból s az arany és ezüst fonalból vegyítve kötött főkötőket, azok arany és ezüst rózsáit, csipkéit és gyöngyeit, a fehérneműekhez tartozó arany rojtokkal díszített és gyöngyökkel kivarrt arany gallérokat és kézelőket, az arany és ezüst csipkés és paszományos pártákat, a gyöngyös és drágaköves koronkákat, — mind meg annyit említettem már. Habár ezek szigorúan véve kiegészítő részei voltak a ruházatnak, anyaguknál fogva jogosan sorozhatjuk az ékszerek közé. Ugyanide tartoznak az említett különféle művű fehéren hagyott és aranyozott ezüst kapcsok, csatok, boglárlemezkek és gombok is.

Az önálló ékszerek közt legnagyobb változatosságot és gazdagságot az *övek* mutatnak. A fehéren hagyott és aranyozott ezüst öveket rendszeren bőr, selyem vagy bárzsony alpra erősítették. Ritkább eset, hogy mint Dierner István¹⁾ (1645) és Brewer Lőrincz aranyozott ezüst rózsás öveinél az alap is ezüst sodronyból fonatott. Mindkét századon át az arany és ezüst öveknek többféle változatát viselték. Ilyenek: *a rózsás öv* (Rosen Gürtel) selyem, bárzsony vagy fonott ezüst alpra erősített rózsákból, *a csat öv* (Spangen G.) csatokból, *a tagozott öv* (Glicd G.) egymás mellé sorakozó vert arany és ezüst lemezekéből volt összeállítva, melynek egyes tagjait külön-külön erősítették az alapra, vagy apró karikákkal (»mit Öhrlein«) kapcsolták össze;²⁾ lemezkéi áttört munkával is készítették.³⁾ Hain Miklósnak szépen aranyozott ezüst tagozott övét még külön díszítették gyöngyökkel. Legközelebb áll ehhez a páncélszerűen egymásra rakott síma és szem-

1) Vlt. 1118/36 sz. 2) W. B. B. 182 l. 3) u. ott 176 l.

csés (gekörnt) lemezkékből összeállított *páncél öv* (Pantzer G.). A kovácsolt munkával (getriebene Arbeit) készített öveknek két faja: a *szív öv* (Herzen G.) és a *púpos* vagy *búbos öv* (Puckel G.). Az előbbi fehéren hagyott vagy aranyozott ezüst szívecskékből, az utóbbi domborúan kovácsolt alakokkal kivert lemezkékből állítatott össze. — A lemezövekből a *zsinór övekhez* (Schnür G.) átmenetet képez az arany és ezüst fonalból kötött *paszomány öv* (Porten G.), melyet színes rojtokkal díszítettek. Az arany és ezüst paszomány övek az előbbiekhöz hasonlóan bőr, selyem vagy bárzsony alapra helyeztetvén, ennek színtől nyerhették a barna, zöld stb. jelzőket. A zsinórövek szintén gombkötő munkával arany és ezüst vagy aranyozott ezüst fonalból készíttetek. — A lemez övek között legnagyobbak voltak a púpos övek, melyek súlya 2 m. 2 l-től, 4 m. 8 latig változik; a szív öveké 1 m. — 2 m. 1 l.; a rózsza öveké 17 l. — 2 m. 12 l.; a tagozott öveké 14 l. — 3 m. 2 l.; a páncél öveké 5 l. — 1 m. 4 l. közt változik. A munka minőségéhez képest az övek értékét latonkint 75 d. — 1 frt 48 denárral becsülték s így az összérték is igen különböző; de 136 frtnál drágább övet a két századon át nem találtam. Ezen a magyar urak és úrnők öveinek értékéhez mérten alacsony ár onnan van, hogy a lőcsei polgárok és polgárnők öveikbe nem foglaltattak drága köveket. Hain Miklósné volt az egyetlen (általam ismert) gyöngyös öv, s azt becsülték az említett legmagasabb árra.

Az övet a derékon ezüst kapsok vagy csatok tartották össze, melyeket vegyesen is alkalmaztak. — A férfi öveknek csaknem elengedhetlen kiegészítő része az ezüstveretű késtok felfüggesztésére szolgáló, gombos és gombnélküli ezüst *övláncocskák* (Gürtel Ketten). Egyes övekhez hosszú és rövid láncocska tartozott, melyek igen célszerűen helyettesítették a kardkötő szíjakat. A nők a XVII. században az övhöz kapcsolt bőr, selyem vagy bárzsonyból készített kis táskákat szerettek viselni.

Az öv helyett derékra övezett *láncövek* (Ketten G.) aranyból és aranyozott ezüsből készített láncok. Mind a láncövek mind a nyakban viselt láncoknak készítmódja többféle. Láng Kristóf 143 frt értékű aranylánca 110 db. aranyból, Janus Bálinté 166 szemből (Glied) volt összeállítva; Zableri Jóbnak zsinór

láncra (Schnúr K.) volt. Aranyozott ezüst szívecskéket, gombokat, makkokat és különféle „Zetschen“-nek nevezett arany és ezüst apróságokat, „Schaugrosch“-okat és „Schaupfennig“-eket aggattak a láncokra.

A gyöngyös arany *nyakékek* igen ritkák; valódi keleti gyöngyöket pedig egyáltalában nem viseltek, különben a leltárak mindenesetre említencék. Hain Miklósnénak egyedül említett gyöngyökkel és „*csongold*“-dal ékes arany nyakékét (Halsgeheng) is csak 22 frtra becsülték és így Lőcse leggazdagabb és legfényűzőbb nőinek sem voltak keleti gyöngyei. — A *korall* használata már gyakoribb, melyet természetes színében hagyva vagy aranyozva és ezüstözve viseltek, és pedig annyira általánosan, hogy a XVII. század végén a nem-előkelő rangú nőket rendszerileg kellett attól eltiltaniok.

Azt is a fényűzést korlátozó rendeleteknek kell tulajdonítanunk, hogy arany *karpereccet* mindössze hármat jegyezhettek fel. Triebel Gergelyné (1591) 20 db., Greff Lőrintzné (1630) 10¹/₂ db. aranyat nyomott; Hain Miklósnét pedig 100 frtra becsülték.

Az arany és ezüst *gyűrűk* közt pecsét-, koszorú-, (Krantz Schien) emlék-, (Teng-, Denkring) és közönséges köves gyűrűk voltak. A koszorú és emlékgyűrűk egyszerű vagy két-, három-, négyzetes karikák; a köves gyűrűkbe pedig egy vagy több gyémánt, smaragd, rubin, türkisz, opál, saphir, ametiszt, jaspis, gránát, csehgyémánt és üveg foglaltatott; sőt férfi és leány fejéket is találunk egyesekben.

Fülbevalót és a magyar úrnők ékszerárában gyakori *nősfőt* egyáltalában nem viseltek.

Az arany és aranyozott ezüst »Schaugrosch«-ok és »Schaupfennig«-ek a láncocskák díszítésén kívül önállóan is viseltettek; fűlecskével ellátva a mai medailokat helyettesítették. — Említve ugyan nincsen, de Lőcsén is díszítették filigram művű szegélylyel s más díszes munkával a »Schaumünze«-ket; — különben nem értenők, hogy azok értéke miért kétszer akkora, mint minő a vele egyenlő súlyú arany pénzé; — de gyöngyöket és drága köveket nem foglaltak beléjük.

Míthogy csak az előkelő rangúak viselhetek arany és ezüst ékszereket, nem-rangbelieknek és a szegényebbeknek az egyszerű vagy aranyozott és ezüstözött sárgaréz övek, láncok, — stb. ékszerekkel kelle megelégedniök. — Az előkelő rangúak említett kiváltságukat túlságosan is vették igénybe s a XVII-ik század második felében némelyek egyéb vagyionukhoz mérten rendkívül nagy értéket bírtak ékszerekben. Triebel Gergelyné (1591) 11 márka és 68 db. arany, Greff Lórintz (1630) 27 m. 14 lat és 36 ar. súlyú, Brewer Lórintz (1655) 189 frt 18 d., Zableri Jób (1655) 508 fr. 70 d. értékű ékszerrel rendelkezett. Hain Miklós leltárában csak a különféle gyűrűk értéke 313 frt. 2 d., más ékszerei pedig 1241 fr. 91 d.-ra becsültettek.

7. Fegyverek.

A polgárságnak legfőbb kötelessége volt a várost minden támadás ellen védelmeznie. A XVI-ik században sok harcot kelle a lőcseieknek vívniök a kézsmárkiakkal s különösen a Laszky családdal, mely az árúlerakás jogát erőszakkal akarta Kézsmárknak megszerezni. A pártviszályok közben a polgárság bírtok foglalásokra is kirándúlt, minek a markusfalvi Máriássy családdal hosszú időn át folyt viszály lett következménye. A XVII-ik században pedig Bocskay, I. Rákóczy György és Dünnewaldt tábornok hadai többször ostromolták a várost. Minden fegyvertfogható polgár egyaránt tartozott résztvenni a védelmi és támadó harcokban s a tartani szokott hadi gyakorlatoknál is el kellett látva lennie minden szükséges fegyverrel.

A XVI. és XVII. század fegyvernemeinek leírásába nem bocsátkozhatom itten.) A fegyvereket is csak mint minden polgárnál elengedhetlen tárgyakat említem fel.

8. Családélet. Szokások.

Az egyéni jellem szabad fejlődésének legelső alapföltétele az egyéni szabadakarat nyilvánulásának minél kisebb mérvben való korlátozása. Az egyesek teljes alárendelése az összesség-

1) Ezekről nagyobb dolgozatomban Lőcse erődtítési és védelmi rendszerénél szölok részletesen.

nek nevelhet engedelmes, munkás polgárokat, teremthet általános anyagi jólétet; de a legapróbb részletekig körülírva a társadalom minden egyes tagjának teendőit, megbénítja a kiválóbbak tetterejét s magasratoró-eszméiknek szárnyaszegetten kell a nagy tömeg köznapi szűk munkakörébe visszahullaniok.

Városaink német polgárai századokon keresztül megvoltak fosztva a tényleges részvételtől az állami életben. Kiváltságaik, szabadalmaik oltalma alatt különválva, nemzetiségök, hagyományos és törvényes ősi szokásaik a magyar nemzettesttel egybeolvadásnak gátjául szolgáltak. Falaikon belül municipális jogaik élvezete csaknem független köztársasági szervezetet biztosított részökre. Államokat alkottak az államban. Azoknak határai azonban csak addig terjedtek, meddig körfalaik ügyüi uralkodtak a vidéken; — azokon kívül ellenben mindenkor kész ellenségre találtak a város kiváltságos helyzetét nehezen tűrő megyei nemességben. S ez okozta, hogy Lőcse polgárai viszont egészen a XVII. század közepéig nem engedtek a bírtokos megyei nemességnek a város falain belül házat venni és állandóan megtelepedni. A szabad királyi városok önállósága sajátos, mondhatni egyéni jelleggel ruházta fel azokat, s jellemző vonásaik egyenes arányban növekedtek a nyert kiváltságokkal. A beköltözött német ajkú polgárok nagy mértékben bírták királyaink kegyét, mit az ipar, kereskedelem fejlesztése terén nagy érdemeket szerzett, a középkorban egyedüli polgári középosztályunk méltán meg is érdemelt. — A középkor intézményei nagygyá nevelték a városokat, míg privilégiumaik védő pajzsa alatt elkülönítve állottak a nemzet nagy tömegétől, s századokon át megőrizték egyéni jellemvonásaikat. A megváltozott politikai viszonyok kérlelhetlen következetességgel követelték a »polgárt« a honpolgártól elválasztva tartó korlátok ledöntését. *Az egyéni szabadság megalapításával meg kelle szűnnie az osztályok kiváltságos szabadalmainak;* s a városok beolvadva az állam összeségébe, elveszték egyedi jellemző vonásaikat. A városi polgároknak érdekeit a múlt századokban nem tekinthetjük mindig azonosoknak a közös haza érdekeivel. A privilégiumok és céhszabályok nemzetiségi kaszt szellemet teremtettek. A legtöbb céhnél a felvételnek elengedhetlen föltétele volt a *német* nemze-

tiség; a házasságok kötésénél természetesen szintén kiváló tekintettel voltak erre. Ez a polgárokat városuk falainak szűk körébe zárta s ehhez kötve azoknak összes érdekeit a szabályzatok még ezen szűk körben is megfosztották az egyeseket a szellemi és anyagi téren a szabad önrendelkezés jogától. Mert az egyes polgárok teljes alárendelése az összességnek, legfőbb uralkodó elve a városok belkormányzásának. Szabadon választják tisztviselőiket, kik ősi törvények által jogosítvák szabályozni a polgárok családi életének minden viszonyait s a *hatóság* gondoskodása bölcsőjüktől sírjukig kíséri az egyeseket. Gondoskodik anyagi jóllétükről; de gondviselészerű szerepe által egyszersmind gátolja az egyéni jellem fejlődését. Ennek tulajdonítható, hogy ezredéves történelmünknek azon korában is alig találunk a városi polgárok között kimagasló politikai kitűnőségeket, midőn országrendiséggel felruházza részt vehettek az állam ügyeinek intézésében. Ekkor is mindig első volt a város érdeke s csak ezután következett a közös hazáé. A városok kiváltságos állásának megszüntetése, az egyéni jellemfejlődés korlátait is eltávolította és megteremtette az anyagi és szellemi téren kifejlődő szabad versenyt, mely napjaink polgári középosztályának szülőttei közül a hazai közélet minden ágának oly sok kitűnő művelőt nevel. A XVI. és XVII. század polgárainak családéletét még a régi szűk korlátok között kell tekintenünk.

Lőcse polgárainak a város alapításától kezdve a földművelés, ipar és kereskedelem volt foglalkozásuk. A bevándorlás óta élvezett municipális jogokat körülíró »Zipser Willkühr«-nek 1370-iki átírása még nem ismer osztály különbséget a szepesi szászok között.¹⁾ Az ipar és kereskedelem által meggazdagodott polgárok a városi tisztségek birtokába helyezve magukat, megteremték a patricius osztályt. Az ipar különféle ágaival foglalkozó iparosok előkelő s közönséges mesteremberekre oszlanak; míg tisztán földművelést űző polgártársaik a legalsó osztályba jutnak. A XVI. és XVII. századbéli családélet viszonyai már ezen osztálykülönbségre alapítvák. A papokat, tanítókat, orvost és gyógyszerészt kivéve a polgárságnak mondhatni minden tagja egyszersmind a céhek valamelyikébe is tartozik; s ha a magán viszonyok

1) Wagner Annalect. Scep. I. 246—260 l.

egyikét másikat még érintetlenül hagyták volna is a városi hatóság rendeletei, a céhszabályok kiterjeszkednek azoknak legaprólékosabb részleteire.

A céhek kötelékébe tartozó polgároknál az ipar tökéletesítését előmozdító szabad versenyt nagy mértékben gátolta a formák egyöntetűsége s a felfogadható segéd munkások száma. Mint-hogy az egyenlősítésre törekvő szabályok miatt az ugyanazon munkakörben élők közül vagyoniilag senki sem emelkedhetett ki, a jövedelmezőbb iparágat űzők egyszersmind előkelőbbeknek is tekinték magukat.

A családi élet összes mozzanatai összefüggésben állanak a céhszabályokkal. Ezek, valamint a városi intézmények család alapításra utasítják a polgárokat. A mesterré avatottnak a mesterremek elfogadásától számított egy év és egy nap alatt a legtöbb céhben meg kellett nősiülnie. Némelyik céh csak fél évi időt engedett a nősiülésre vagy legalább a jegyváltásra;¹⁾ sőt voltak céhek, melyekben mesterré csak nős ember lehetett.²⁾ Nőtlen ember nem lehetett tagja a tanácsnak. Csak 1678-ban történt meg az a hallatlan eset, hogy egy nőtlen mészáros, mert katolikus volt, tanácsnokká választották a kir. biztos.³⁾ A család alapítás a céhrendszer mellett a városi polgárság körében sokkal könnyebb volt mint napjainkban. A céhek szabadalmi az által, hogy a rendes, szorgalmas mester munkáját megvédték a kontrárok készítményei és az idegen iparnak betolakodása ellen, minden mesternek biztosították a tisztességes megélhetést. A családok meg annyi takarékpénztárak voltak, melyekből a betegség és más csapás által sújtott mester mindenkor számíthatott kamat nélküli kölcsönre és segélyre. Azon tudat, hogy senkinek özvegye vagy árvája nem fog elhagyottan állani a világban, szintén nagyban fokozhatta a nősiülés-kedvet. A mesternek özvegye férje halála után fel volt jogosítva arra, hogy bármely mestertől elvegye annak legmunkásabb legényét, s ennek segítségével éppen oly jogokat élvezve folytathatta a mesterségét, minőkkel a céh férfi tagjai bírtak. Az atya halálos ágyán két tanú jelenlétében kis fiát egyszerre legénynyé szabadíthatta fel; ez azonban tartozott⁴⁾ felnőtt korában eleget tenni a céh szabályainak. — A mester

1) Szabó-céhszab. 1570. 2) Ács-céhsz. 1599. 3) Hain 830 l. 4) Szigyártó és más céhsz.

fiának elengedték a tanuló és vándorlás idő egy részét s csak fél remeket kelle készítenie; ha pedig saját céhéből való mesternek leányát vagy özvegyét vette nőül, egészen elengedték a remek készítését s más kedvezményekben is részesült. A polgárság kölcsönösen biztosította egymásnak anyagi jóllétét. A céh annyi előnyben részesítve tagjait, méltán követelhetette azoktól, hogy szabályaihoz alkalmazkodva magok mutassanak jó példát a rendszeret, takarékoság, józan élet és isteni félelemben s ezekben neveljék gyermekeiket, tanulóikat és legényeiket is.

A családi életben a nő egyenlő jogú férjével; ellenben a gyermekek annyira alá voltak rendelve a szülői hatalomnak, hogy az apa, anya vagy gyám beleegyezése nélkül s tanácsa ellenére nősülő vagy férjhez menő gyermek elvesztette örökösödési jogát.¹⁾ A szülők iránti tiszteletlenséget szigorúan büntették; így p. o., azon gyermek, ki kezét merte emelni szülőire, nemcsak a városból, hanem az egész szepesi grófságból száműzetett.²⁾

Az apa foglalkozás módjából az azt folytató gyermekekre háramló előnyök a családok körében állandosították az ipar egyes ágait s ugyanazon foglalkozás-, életmód- és rangbeosztás nemzedékről nemzedékre szállott át. A polgárságnak köznapi életmódja, a foglalkozásnak megfelelően egyszerű volt. Alig lehetne abban a maitól eltérő különbséget találnunk. Munkáját hangya szorgalom, házáat egyszerűség, rend és tisztaság jellemezték.

Az osztálykülönbséget fenntartó szabályok lakásaikban kényelmesebb berendezést, ruházatukban nagyobb fényűzést, mulatságaikban több vígságot engedtek meg a patriciusoknak mint az egyszerű polgároknak. A nemességet nyert polgárok rangjukban büszkélkedve alig engedték magukat korlátozni bármily magán viszonyaikban.

A múlt századok s napjaink polgári családéletében legfel-
tűnőbb különbségül talán azt hozhatnók föl, hogy napjainkban, midőn másokra nézve ártalmatlan kedvtöltéseiben senki sem korlátozható, az alsóbb rangúak s szegényebbek házi életükben sokkal inkább alkalmazkodnak vagyoni állásukhoz; míg a múlt századokban a tilalom ingerül szolgált az előkelőbbek s vagyonosabbak utánzására, kik viszont fensőségüket csak az által vél-

¹⁾ Zipser Willküher 15 p. Wagner I. 245 l. ²⁾ Hain 332 l. . . . stb.

ték fenntarthatónak, ha a külsőségek által tűnnek ki polgártársaik közül. — Nem lesz érdektelen megjegyezni, hogy némely városokban az alsóbb rangú polgárok igen elégedetlenek voltak az osztályozással. Nagy-Szebenben mindenek előtt a kereskedelmi társaság panaszkodott, kívánta a szigorú határozatok megváltoztatását; s a VII. osztálybeli polgároknak egy része kérelmezte, hogy magasabb rangfokozatba tétessék át.¹⁾

Házi foglalatosságukban némileg korlátoztatták a céh szabályok által, amennyiben egyes tárgyakat nem volt szabad háziilag készíteniök. Így például a háziasszonyoknak és cselédjeiknek nem volt szabad $\frac{5}{4}$ rőfösnél szélesebb vásznat szőniök. 1686-ban a szűcs céh pert indított egy özvegy asszony ellen, ki bárzsony női sipkákat készített. A gombkötők az öveket kötő leányok által látták sértve szabadalmaikat. Sütés, főzés, mosás, fonás, szövés és más házi, kerti és gazdasági foglalkozás a nők munkájának egész köre. Az írás, olvasás, zene a nőkre nézve egészen fölöslegeseknek tartattak. Csakis a legelőkelőbb nők tanulhattak olvasni. A leányok nyilvános iskoláztatásáról egyáltalában semmit sem szólnak a város jegyzőkönyvei és az iskolaügyre vonatkozó nagyszámú írományok. A fiúk számára jól szervezett 6 osztályú iskola elegendő képzést nyújtott a középrangúaknak. A gazdagabb patriciusok fiai hazánk és Németország kitűnőbb tanintézeteiben nyertek tudományosabb kiképeztetést.²⁾

A társaséletben a rokonság mellett a szomszédság játszik nevezetes szerepet. Még a lakomákra szóló meghívásokat korlátozó szabályzatok is megengedik a keresztszülőkkel együtt hívni meg a felső és alsó szomszédasszonyt. Sőt a bűnvádi pereknél is kiváló súlyt fektettek a szomszédok tanúságára.³⁾ A nők multságaikban leginkább a testvérek, rokonok és szomszédok társaságára szorítvák; a férfiak e tekintetben szabadabbak ugyan, de időtöltéseiknél különféle szabályokhoz kellett alkalmazkodniök.

Az arany, ezüst edényekben, ruházat és ékszerekben, nagy fényűzés mutatkozik; de ezeknél nem kell számításon kívül hagyunk, hogy nem voltak takarékpénztárak, bankok, értékpapírok, melyekbe jövedelmezően fektethették volna megtakarított pén-

1) Századok 1880. 395. l. 2) Az iskoláztatásról és a polgárok könyvtáiról a teljes dolgozatban részletesen lesz szó. 3) Zipser Willkühr 14 p. Wagner I. 244 l.

züket s általános szokás volt azt változatlan értékkel bíró tárgyak vásárlására fordítani. A pazarlásra való hajlamot szigorú törvények és szabályok korlátozzák. Kocka és kártya játék közben senki sem veszíthetett többet, mint a mennyi pénz éppen volt nála, s azonfelül a rajta volt ruháját. A férj vagyonára, az asszony ruháira, a toll ágyneműekre semmi esetre sem volt szabad játszani. Ha valakinek fia vagy szolgálja nála levő pénzét s ruháját elveszítette, a ruhát visszalehetett váltania 3 garason. Ha azonkívül bármit kötött le zálogul, a nyertes azt 6 garasért — egy ezüst márka bírság terhe alatt — tartozott kiadni.¹⁾

A céhek óva intették tagjaikat az éjjeli dorbézolástól. A városi őrmesternek kötelessége volt a sörházból és kocsmákból kiutasítani mindenkit, a kit esteli 10 órakor még ottan talált. A mely kocsmáros 10 órán túl mért, azt másnap rögtön megbüntették. Vasár- és ünnepnapokon a délelőtti és délutáni isteni tisztelet alatt szeszes italok mérése, a pénzre való kártyázás, tekézés, zenc, tánc szigorúan tiltatott.²⁾ A dohányozás még a XVII. század végén is tiltott élvezet.³⁾

A nyilvánosabb mulatságok között a céh lakomák, az úgynevezett „*Bruderbier*“ érdemelnek figyelmet. A céh összes tagjai összejöttek évenként egyszer, hogy »isteni félelemmel vígan mulatva« együtt költsenek el egy hordó sört.⁴⁾ Ezen lakomáknak célja volt a barátságot és szeretetet fenntartani a céh tagjai közt. A mesterek nejeik-, gyermekeik- és legényeikkel tartoztak azokon megjelenni. A kiszolgálát a két legfiatalabb mestert, azok nejeit és a legényeket illette. Az első hordó sör fogyasztásában mindenkinek részt kellett vennie, a másodiktól már szabad volt vissza vonulnia.⁵⁾ A rendzavarót azonnal büntették, — meg kellett töltenie az ürülő hordót, bármennyi hiányzott is abból. Az illedelmes magaviseletre annyira ügyeltek, hogy egy tanácsnokot azért bírságoltak meg, mert borozás közben felgyürközött s Rockját elől erősen felhajtotta; a másikat pedig, mert az asztaltól elmenve lelökött egy borral telt poharat.⁶⁾ — A férfiaknak legnemesebb s igen kedvelt időtöltése volt a — szintén mindig hatósági felügyelet alatt tartott — céllövészet.⁷⁾

1) Zipser Willkühr 51 p. Wagner I. 352. 2) Útatisás a városi őrmester részére 1675. és Prot. sess. 1693. 3) U. o. 1694 stb. évek. 4) Lakatos céhsz. 1625. 5) Posztó szövő céhsz. 1590. 6) Straßbüchel d. Herrn des Rathes 1627. 7) A lőcsei lövészegyesület szabályai 1599.

Midőn családi öröm érte a polgárokat, eltértek a köznap i egyszerűségtől. Az egyházi és világi hatóság karöltve lépett föl gátot vetni a költséges mulatságoknak. A XVI. és XVII. század polgárainak ünnepéleit az egykorú magyar nemesi családok he teken sőt hónapokon át is tartott lakadalmai és más ünnepélei hez, de még korunknak családi ünnepéleihez képest is szeré nyeknek fogjuk találni.

Miben állott a *keresztelés* alkalmával tanúsított fényűzés? Az örvendező szülők lakomára hívták meg a keresztszülőket, rokonokat és szomszédokat. Ilyen keresztelő lakoma leírását nem ismerem ugyan, de más lakomáké ezzel is megismertethet. A céhbe fölvet t mester köteles volt összes társait megvendégelni. Rendesen 3—4 fogás ételt ír elő a szabályzat. A szabók 3 fo gásból álló lakomája: főtt marhahús, egyféle sült, borjú vagy tyúkhús sárga mártással, hozzá fél tallér ára bor és annyi sör, a mennyit elfogyasztanak, míg az abrosz az asztalon van.¹⁾ Gaz dagabb a gombkötőknek következő 4 fogásból álló lakomája : 1. két darab rizsben főtt s erősen borsózott kappan vagy tyúk; 2. egy sült malac töltve, egy liba, egy kappan, négy töltött csirke, 8 font sertés-, ugyanannyi borjú- és marhasült és egy nyúlnak hátúlsó része; 3. hússal főtt káposzta; 4. tejben főtt rizs fahéjjal behintve; végre olyan gyümölcs, a minő volt. — Az ételekhez 2 frt ára bor, és ráadásul még egy pint. A lakomát az új mes ter megválthatta 12 frttal s akkor a többiek magok rendezték azt.²⁾ Más céheknél a váltság díja 10—15 frt. Nagy összeg azon korban, de egész céhet kellett rajta megvendégelnie. Ha a keresztelőkön is csak annyiból állott a lakoma, ez annál ke vésbé került sokba, minthogy a betegágyas nő a komaság- és szomszédságtól viszonzásul sajtot, kalácsot és más étkeket kapott; s minél nagyobb volt a meghívottak száma, annál több az aján dék. A magán házaknál tartott családi ünnepélyeken a bort mindig a meghívott vendégek fizették. Leginkább tiltják a ren deletek a confect adást a keresztelés és avatás után. Egy 1679-iki leltár szerint »musirt, anis, coriander, cübeben, zimmet és nägl« fontját 1 frt 80 denárral számítva árúlták a keres kedők.³⁾

1) 1599-iki céhszabály 3 p. 2) 1534-iki céhszab. 5 p. 3) Vlt. 118/36 sz.

A városi képviselő testület 1649 okt. 20-án azt indítványozta, hogy a tanács egészen tiltsa meg a keresztelők tartását és a komák se küldözzenek sajtot és kalácsot.¹⁾ A felvidéki sz. kir. városok ágostai hitvallású egyházának 1656-ban Eperjesen tartott synodusa azt is célszerűnek találta bévenni határozatai közé, hogy négynél többi keresztszülő nem bocsátható a kereszteléshez.²⁾ A korlátozó rendszabályokat leginkább indokolhatta a meghívottak nagy száma. Ez tette a keresztelőt és az avatás utáni lakomát oly költségessé, hogy 1671 jan. 16-án annak korlátozását, a következő évben pedig teljes eltörlését indítványozták. A tanács ekkor engedett a sürgetésnek s meghagyta, hogy a komaság érje be borlevessel és egy darab kalácssal.³⁾ A szülők örömen és a régi szokáson azonban minden rendeletnek hatása megtört. Az 1698-iki rendőri szabályzat már hat személyt, a négy keresztszülőt s az alsó- és felső szomszédasszonyt engedi a kereszteléshez és avatáshoz a templomba hívni; — más csak akkor hívható oda, ha az illetékesek valamelyike rosszul-lét, vagy elhalaszthatlan foglalatosság miatt nem jelenhetett meg. A fellábadt asszony csak az által tanúsíthatta háláját a komaság és a templomba kísérő nők iránt, hogy mindeniknek egy fehér cipót és egy darab kalácsot küldött. A confectnek egészen el kelle maradnia. Minden rendű polgárra egyaránt kötelező volt ezen szabály s egyenlően 16 frtnyi bírság érte áthágóit. A lakomák megszűntével 20 frtnyi pénzbírsággal sújtották azt is, ki a betegágyban fekvő nőnek ételeket küld. Az oly szegény nőnek, kinek nem volt oly cselédje, mely neki ételt készíthetett volna, a komaasszony naponta egyszer küldhetett egy ételt.⁴⁾ Talán mondanom is fölösleges, hogy ezen rendelet is csakhamar a többiek sorsára jutott.

A mátkapár *eljegyzésének* szintén a rendőri szabályok értelmében kelle megtörténnie. A vőlegény két tisztességes polgártársat kért fel szószólóul. A boldogító »igen« után az eljegyzéshez, a szószólókon kívül bármely rendű vagy rangú embernek csak 6 személyt volt szabad meghívnia, 3-at a menyasszony s ugyanannyit a vőlegény részéről. A gazdagok ezen intézkedést

1) Hain 407. l. 2) Prof. fest. 1656. 3) u. o. 1671—72. 4) Századok 1880. 822 l.

könnyen kijátszhatták; lefizették a négy birodalmi tallér bírságot s tetszés szerint hívtak vendégeket.

Az első hirdetés után a vőlegénynek a lakodalmi asztalokkal kelle jelentkeznie a hatóságnál. Ottan megtudta, hogy rangjához képest hogyan rendezze a lakodalmat. Nehogy megfélemedezzen a rendről, megkellett vennie a rendőri szabályzatot.¹⁾ Az *esküvők* a XVII. század elejéig mindig vasárnap délelőtt tartattak. Minthogy azok a hívek figyelmét sokszor elvonták az isteni tisztelet és predicatoriától, 1606-ban az esküvők napjául kedd tűzetett ki.²⁾ Reggeli 9 órakor a mátkapár egész kíséretével végig hallgatta az isteni tiszteletet, azután történt az esketés. A fényűzés kifejelettebb korában, hogy a munka-ideő nagyobb rövidítése nélkül több időt szentelhessenek a mulatságnak, hétfőre tették át a lakodalmi napot. 1698-ban már az előkelő és középrangúaknak tetszésökre bízott, délelőtt 10—11, vagy délután 3—4 órakor mennek-e esküvőre; a szegényebbeknek csak az utóbbi órában engedtetett meg. A lakodalmaknál a menyasszony és vőlegény után legfontosabb egyéniség az *asztalnok* (Tischmeister). Valóban nagy diplomatai érzékkel kelle ennek bírnia, ha fontos feladatát helyesen akarta megoldani. Ő az örvendező családnak mindenese s egyszersmind a rendőri szabályzat végrehajtásának őre. Ily fontos állásra csak korosabb tekintélyes polgárt lehetett fölkérni. Ő végezte a kijelölt vendégek meghívását. A meghívottaknak azonnal kikellett jelenteniök, meg fognak-e jelenni vagy sem, hogy a meghatározott számot ki lehessen egészíteni. A lakodalom napján a megjelent vendégeket följegyezte magának, rang szerint osztályozta azokat s megállapította a sorrendet, melyben a mátkapárt a templomba és vissza kísérik. Az ő tiszte volt rang szerint kijelölni mindenkinek helyét az asztalnál. Az ajándékok átadásánál mint tanú szerepelt. Minden szabályelleneséget be kellett jelentenie a város bírójánál, különben pénzbírság vagy fogság várt reá. Mindezekért köszönetdíj fejében fél tallért kapott a vőlegénytől. A lakodalmak a XVI. században csak egy napon át tartattak. Az előkelők nem korlátoztattak annyira; 1618-ban ugyanis azt látjuk, hogy három tanácsúr marasztaltatott el 3—3

1) U. ott. 83o l. 2) 1606-iki lakodalmi szab. megújítva 1656-ban IIain 465—469 l.

pint bor bírságban, minthogy a bíró lakodalmán három egymásután következő napon mentében jelent meg.¹⁾ 1606-ban is fenntartandónak vélték az egy napot; de már megengedik, hogy a vőlegény barátaival és a konyha körül elfoglalva volt személyzettel a második napon is kedvére múlathasson.²⁾ Ezen engedmény nem elégítette ki a polgárságot s 1671-ben a képviselő testületnek nyíltan kijelentette a tanács, hogy a lakodalom tartását egy napra szorítani nem lehet.³⁾ A Theökeöly Imre által támasztott zavarok és hazánknek a török uralom alól való felszabadításáért vívott háborúk oly nagy terheket róttak a városra, hogy az általános elszegényedés gátlására a tanács 1698 jun. 20-án a ranghoz képest 40, 20, illetőleg 8 frtnyi bírság terhe alatt parancsolta meg a lakodalomnak egy napra szorítását. Az esküvőt követő napon még azon esetben sem volt szabad azt folytatni, ha a vendégek akarnák viselni a költségeket. Egyedül a menyecske beavatását végző leányok meg asszonyok s az esküvő napján kiszolgáló személyzet maradhatott másnap a lakadalmas háznál. Ezeknek lehetett még három ételből álló ebédet adniok. — Takarékoság szempontjából ugyanakkor azt is megengedték, hogy egy vasárnapon egymásután háromszor kihirdetvén az egybekelni óhajtók, másnap egyszerre elvégezhesék az eljegyzést, esketést és menyegzőt.

A vendégek száma, a papokat és más városból való idegeneket kivéve 1606-ban 16-ban állapítatott meg. A század végeig már annyira nőtt a meghívottak száma, hogy 1698-ban az előkelő lakadalomra 40 frtnyi bírság terhe alatt volt tiltva többet hívni mint 30 férfit, ezeknek nejeit és 6 leányt. A szegényekén 8 férfi feleségestül és 4 leány jelenhetett meg. A papok és idegenek meghívása mindenkinek tetszésére bízott. A másodrendű bírság 20, a harmadrendű 6 frt.

Az ebédet megelőzőleg adattak át a menyasszony számára a vendégek által hozott ajándékok. Az ennél tapasztalt túlzások arra indították a tanácsot, hogy 1698-ban egészen betiltotta az ajándékok adását. —

Hogy a vendégek multságuk és táncukban ne gátolassanak, az örömapának vagy a vőlegénynek az asztalnok-

1) Straff Büchel d. Herrn d. Raths. Vlt. 2) Hain 466 l. 3) Prot. sess.

kal, felszolgáló legényekkel — minő az előkelőknél 4, más-
 hol 2 lehetett — és a zenészekkel előre el kelle végeznie étke-
 zését. Az előkelő lakadalmaknál (1698-ban) csak 12, a közép-
 rangúnál 8, a szegényeknek 6 fogás étel kerülhetett az asztalra.
 A ki többet ad, fizet rangjához képest 40, 20, vagy 6 fírt bírságot.
 A mester-lakomáknál láttuk, hogy egy-egy fogás olykor 4—5 féle
 ételből állott. Az ebéd ideje alatt ha az örömapa vagy vőlegény
 vendégeit szabad borral akarta megvendégtetni, azt tehetette; de
 minden vendég tartozott adni egy itce bort. Az ebéd végezté-
 vel nyilatkozott a vőlegény a nászajándék felől. — Ha a meny-
 asszony szüleinek házában nem volt elegendő hely, a városi kocsi-
 mában vagy valamelyik vendégnek házában kezdődött a tánc.
 A kik erre maradtak, közösen fizették a bort. Az idegen ven-
 dégekért mindig a vőlegény fizetett. A lakadalom után a legé-
 nyek »Haynal«-nak nevezett reggeli zenével tisztelték meg a
 jelen voltakat. A városi képviselők a polgárok háborgatásának
 tekintvén ezen szokást, annak eltörlését többször kérték a ta-
 náctól.¹⁾

A lakomáknak árnyoldala volt, hogy a vendégek — külö-
 nösen az asszonyok — a felhordott ételekből oly nagy mennyi-
 séget küldöztek haza gyermekeiknek, hogy e miatt néha a jelen
 voltaknak sem jutott elég s a tisztességtudóbbak nagyon restellették
 a dolgot. A tanács meg is tiltotta azt, de az általános szokásnak
 hódolva megengedte a gyermekek számára eltenni egy-egy hara-
 pást.²⁾ A toronyörök, városi-hajdúk és más cselédeknek a laka-
 dalmas háznál gyakorolt kéregetését és alkalmatlankodását szintén
 rendeletileg kellett megtiltaniok.³⁾ A lakadalmi maradékok (Be-
 scheidessen) küldése oly szokás volt, melyet a tanácsnak ren-
 deletei sem voltak képesek megszüntetni.

Részletesebb *temetési* szabályzat hiányában nem lehet meg-
 határozni, milyen formaságoknak voltak alávetve a különböző
 rangú polgárok. A képviselő testület 1679 jan. 20-án kérte a
 tanácsot, hogy a temetés rendezését ne bízza egy emberre,
 hanem engedje a megszorodott rokonoknak, hogy elhunyt
 szeretteiknek tetszésök szerint adhassák meg a végső tisztességet.⁴⁾

1) Protoc. sess. 1677-78. 2) 1606-iki lakad. szab. Hain 468 l. 3) Századok 1880
 832 l. 4) Prot. sess. 1679.

A tanács megbízottja kétségkívül bírt útasításokkal arra nézve, kinek minő fényt engedjen kifejtenie. A gyászkiiséretet korlátozni nem állott jogában a tanácsnak. A céhek tagjai összetartásának a sírig változatlanul kelle maradnia. A múlt századokban a szegényebb néposztály nem érezhette annyira elhagyottságát mint napjainkban. Még a kapások, cséplők és napszámósok is céhbe állottak, kölcsönösen segítézték egymást, s ha egyikök elhúnyt, összes társai kísérték örök nyugalma helyéig, résztvettek az érte tartott gyász-istentiszteletben s a gyászoló családot együtt kísérték vissza lakába.¹⁾

Az iparos céheknél ha mester, annak felesége, gyermeke, vagy segéde halt meg, — a mestertársak nejeik és legényeikkel együtt jelentek meg a temetésen. Még a mesterek szolgálatában álló cselédeknek temetésére is a céhbeli mesterek minde-
nikének házából legalább egy tagnak kelle mennie.

* * *

Az élet minden fontosabb körülményei között szigorú korlátok közé szorítatott a XVI. és XVII. századbéli városi polgárság. Magán viszonyait, lakásának berendezését, ruházkodása, foglalkozása és élete módját merev szabályzatok határozták meg, melyek életének még azon pillanatait sem hagyták érintetlenül, melyben először látta meg a nap éltető világát, midőn az oltár előtt állva esküdött örök szerelmet, midőn örök nyugalomra helyeztetett.

Közéletében a város helyi érdekeinek megvédése s előmozdítása a főcél, mely előtt a közös haza érdekeinek gyakran kelle háttérbe szorúlniok. De ez nem vétke a polgárságnak. A középkor intézményeinek természetes következménye az s ha vétkül róhatnók fel, egyaránt terhelné az a múlt századok összes kiváltságos osztályait

A szűk hatáskör nem engedte meg az egyesek kiemelkedését a nagy tömegeből; de korlátai képesek voltak fenntartani az egyensúlyt a nagy tömeg anyagi jóllétében. Az osztály-

¹⁾ 1606-iki céhszab.

különbség mereven elválasztotta a különféle rangúakat egymástól a társaséletben. Az egyenlő rangúak egymásra útaltsága oly szoros kapcsot teremtett, mely az élet minden viszonyaiban annyira egybecsatolta azoknak érdekeit, hogy a céhek körében mondhatni egy-egy nagy családot alkottak. Osztottak egymás örömeiben, fájdalmában; s a megosztott öröm kettős öröm, a megosztott fájdalom csak fél fájdalom.

Az aprólékosságokra is kiterjeszkedő szabályzatok talán mosolyt csalnak korunk teljes egyéni szabadsághoz szokott nemzedékének ajkaira, de ne legyen az a szánakozás vagy gúny kifejezése; mert ki tudja minő ítélet vár egykor századunk fennmaradt felvilágosultságának intézményeire?

A másolás folytán becsúszott s az értelmet zavaró sajtóhibák:

8 lap 3 sor alúlról	. . . és 1676	helyett olv.	. . . és 1576
12 „ 2 „ „	jan. 16-án vitt	„ „	jan. 16-án írt
18 „ 14 „ „	említenek ilyen rácsos	„ „	említenek rácsos
25 „ 2 „ „	csak belül egészen	„ „	csak belül, egészen
31 „ 14 „ „	(Prilch)	„ „	(Trilch)
35 „ 9 „ felülről	. . . zsinórzatos	„ „	zsinórzatok
41 „ 4 „ „	Probst	„ „	Pobst
41 „ 10 „ alúlról	sedrasia	„ „	karasia
42 „ 24 „ felülről	Probstneck	„ „	Probstner
43 „ 4 „ „	„ <i>Keffpenick</i> “	„ „	„ <i>Keffpenick</i> “
48 „ 10 „ „	a gombos barna	„ „	az arany gombos, barna
52 „ 11 „ „	női kalapok	„ „	női kalpagok
54 „ 1 „ „	tsamat	„ „	tsamlott
64 „ 8 „ „	„ <i>csongold</i> “	„ „	„ <i>erongold</i> “
64 „ 10 „ alúlról	„ <i>nósfút</i> “	„ „	„ <i>núsfút</i> “
72 „ 18 „ felülről	borsózott	„ „	borsozott
72 „ 2 „ alúlról	és nágl fontját	„ „	és nágl confectet, fontját.

